

Міністерство освіти і науки України

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра всесвітньої історії

Кваліфікаційна робота

(магістра)

з теми: «Духовно-лицарські ордени в контексті хрестових походів:
зміст і наслідки діяльності»

Виконав: здобувач вищої освіти

II курсу, групи Ist1-M23

напрямку підготовки

014 Середня Освіта Історія

Олійник Андрій Романович

Керівник:

д.і.н., професор Брехуненко Віктор Анатолійович

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2024 року

Зміст

Вступ

РОЗДІ І ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1 Історіографія проблеми.....	7
1.2 Огляд джерельної бази.....	16
1.3 Теоретико-методологічні засади роботи.	26
РОЗДІ ІІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗГОРТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДУХОВНО-ЛИЦАРСЬКОГО РУХУ.....	30
2.1 Формування сприятливого ставлення папської влади.....	30
2.2 «Релігійний фанатизм чи прагматичні інтереси».....	36
2.3 Формування та початок діяльності «Miles Christi»-«Войнів Христа».....	44
РОЗДІЛ ІІІ ЄСТВО КЛЮЧОВИХ ДУХОВНО -ЛИЦАРСЬКИХ ОРДЕНІВ...	52
3.1 Орден Святого Іоанна Єрусалимського.....	52
3.2 Орден Білих Лицарів Христа	57
3.3 Орден Братів німецького Дому святої Марії	63
РОЗДІЛ ІV ВПЛИВ ХРЕСТОВИХ ПОХОДІВ НА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ДУХОНО - ЛИЦАРСЬКИХ ОРДЕНІВ.....	70
4.1 Здобутки «Хрестоносної кампанії».....	70
4.2 Поступовий занепад духовно - лицарських орденів.....	75
4.3 Становище орденів в останні роки публічної діяльності.....	80
ВИСНОВОК.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	88
ДОДАТКИ.....	104
Додаток А.....	105
Додаток Б.....	106
Додаток В.....	107

Вступ

Актуальність теми: духовно-лицарські ордени відіграли важливу роль у формуванні політичної, соціальної та культурної історії середньовічної Європи. Їх діяльність у контексті Хрестових походів мала тривалий вплив на розвиток європейських держав і суспільств, включаючи українські землі. Однак, ця тема залишається недостатньо дослідженою в сучасній українській історіографії, що підкреслює актуальність вивчення проблеми.

Ордени, як ключові учасники Хрестових походів, мали вагомий вплив на міжрегіональні зв'язки між Західною Європою, Візантією, Близьким Сходом і Східною Європою. Тамплієри, Госпітальєри, Тевтонський і Лівонський, були не лише релігійними, а й військово-політичними організаціями, що активно впливали на хід Хрестових походів, політичну мапу Європи та Близького Сходу. Їхня військова стратегія, моделі управління завойованими територіями та місіонерська діяльність є важливими об'єктами для дослідження середньовічної державності.

Діяльність духовно-лицарських орденів сприяла поширенню католицької культури, технологій та ідеологій на завойованих землях. Це вплинуло на формування міжрелігійного діалогу (і конфлікту) між католицизмом, православ'ям та ісламом. Аналіз цих процесів допоможе краще зрозуміти природу релігійних конфліктів і їх наслідки, актуальні й у сучасному світі.

У свою чергу українські землі у середньовічний період перебували на межі латинського й православного світів, а також були залучені до сфер впливу. Це робить важливим дослідження, як діяльність орденів опосередковано чи безпосередньо впливала на українські землі, особливо через взаємодію із сусідніми державами - Польщею, Угорщиною та Великим князівством Литовським.

У вітчизняній науці проблема духовно-лицарських орденів досліджувалася фрагментарно. Більшість праць присвячена окремим орденам (зокрема Тевтонському) або їхньому впливу на Західну Європу.

Комплексний аналіз змісту й наслідків діяльності орденів у контексті Хрестових походів з акцентом на їхню взаємодію зі Східною Європою та українськими землями залишається актуальним і науково важливим.

Об'єктом дослідження виступають духовно-лицарські ордени, їхня діяльність та роль у контексті Хрестових походів.

Предметом дослідження слугує зміст, особливості та наслідки діяльності духовно-лицарських орденів під час Хрестових походів, їхній вплив на політичну, релігійну та соціальну ситуацію в Європі, а також їх взаємодія з місцевими культурами, суспільствами та релігійними структурами.

Хронологічний діапазон дослідження охоплює: кінець XI ст. початку військово-колонізаційних походів західноєвропейських феодалів до країн Східного Середземномор'я і до наслідкових дій, які сягають XV- XVI ст.

Географічні межі дослідження: охоплюють ключові території:

Близький Схід, як основний центр військової, релігійної та політичної діяльності Хрестових походів, зокрема Єрусалимське королівство, князівство Антіохія, графство Триполі, графство Едесса.

Європейський континент - Західна Європа (Франція, Німеччина, Англія, Іспанія, Італія) - місця де виникали ордене та формувалися їхні ідеології і соціально-економічної бази; Східна Європа (Польща, Угорщина, Литва) – активізація діяльності орденів у військовій, релігійній і політичній сферах; Балтійський регіон: діяльність Тевтонського і Лівонського орденів, пов'язана з «Північними хрестовими походами» проти язичників Пруссії, Лівонії та Литви.

Українські землі - Території, що перебували у сфері контактів з орденами через взаємодію із сусідніми державами такі як Польща, Велике князівство Литовське, Угорщина.

Середземноморський регіон – це були Острови Кіпр, Родос, Мальта, де були місця базування і подальшої діяльності орденів, зокрема госпітальєрів.

Мета магістерської роботи: дослідити роль духовно-лицарських орденів у контексті Хрестових походів, аналізуючи їхню діяльність, релігійно-політичний вплив та соціальні наслідки для Європи, вивчаючи механізми взаємодії орденів з місцевими культурами та церквами, а також їхній внесок у формування середньовічних державних і соціальних структур.

Для досягнення поставленої мети постає потреба у вирішенні наступних завдань:

1. Показати ключові імперативи інституційних ознак духовно-лицарських орденів;
2. Вивчити роль духовно-лицарських орденів у хрестових походах;
3. Всебічно розглянути основні підсумки та значення хрестових походів;
4. Визначити значення діяльності духовно-лицарських орденів у Середні віки;
5. Проаналізувати характер взаємодії духовно-лицарських орденів;
6. Відтінити вплив католицької церкви у створенні хрестових походів;
7. Підсумувати діяльність духовно-лицарських орденів під час Хрестових походів та подальші наслідкові дії.

Теоретико-методологічна основа магістерської роботи акцентує увагу відповідно до загальноприйнятих наукових принципах дослідження історичних процесів та конкретних подій. Методологічну базу склали історизм, конкретність, системність та наукова об'єктивність. Вони дали можливість розглянути проблему як цілісний процес і водночас диференційовано підійти з погляду визначення історії хрестових походів, історії духовно-лицарських орденів та напрямів за умов виділеного періоду.

Елемент новизни дослідження зводиться до того, що сучасні уявлення в Україні з обраної цієї тематики відштовхуються від доробку радянських часів. Відповідно вони потребують переосмислення на основі сучасних підходів до інтерпретації історичних джерел.

Практичне значення роботи полягає в тому, що на основі її матеріали можуть студентами для підготовки до семінарських занять з

Історії Середніх Віків, історії світових тенденцій розвитку, написання рефератів, курсових робіт, виступів на наукових конференціях, а також у процесі викладання всесвітньої історії в закладах загальної середньої та вищої освіти.

Апробація дослідження зумовлюється висвітленням окремих аспектів у обговорення на засіданні кафедри всесвітньої історії К-ПНУ імені Івана Огієнка, а також участю у студентській науковій конференції.

Публікації: Опублікована статті на тему «Особливості створення та трансформування духовно-лицарського оредну Святого Лазаря» та «Фіктивна загибель Оредну Тамлієрів у кінці XIII – початку XIV ст.» у збірнику студентський наукових робіт К-ПНУ імені Івана Огієнка за 2023-2024 р.

Структура роботи відповідає зазначеній меті та ключовим завданням, складається зі вступу, чотирьох розділів, трьох підрозділів, загального висновку та списку використаних джерел та літератури, кількість позицій у списку складає 105 найменувань.

РОЗДІ І ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія проблеми

Історіографія духовно-лицарських орденів в контексті Хрестових походів є однією з найважливіших тем дослідження середньовічної історії. Дослідники приділяють велику увагу впливу орденів, таких як Тамплієри, Госпітальєри, Тевтонці, на політичну, військову та соціальну структуру християнських держав на Близькому Сході та в Європі.

Проблема вивчення полягає не тільки у розкритті внутрішньої структури та функцій орденів, а й у розумінні їхньої ролі в ширшому контексті Хрестових походів, релігійного життя, економіки та міжнародної політики.

Релігійний фактор у діяльності орденів є одним із центральних елементів в історіографії Хрестових походів. Ордени Тамплієрів, Госпітальєрів та Тевтонців, були засновані на засадах релігійної віри та служіння Церкві, і саме релігійний імпульс формував їхню місію, організаційну структуру та діяльність.

Бернард Клервоський французький монах у роботі «In Praise of the New Knighthood» веде філософські роздуми про осіб Монаха і лицаря - два типових середньовічних європейських героїв, які були об'єднані в орден тамплієрів та інші військові ордени, засновані в епоху хрестових походів.

З властивим йому красномовством Бернард Клервоський озвучує погляд священнослужителя на лицарів, війну та завоювання Святої землі в п'яти розділах про покликання лицарів. Тоді цистерціанський абат, який ніколи не відвідував Палестину, і знеохочував монахів, які запропонували це зробити, у наступних восьми розділах проводить духовний тур місцями паломництва, які охороняють цей «новий вид лицарів і невідомий до віку». [5, Р. 127-145].

Упродовж століть історики по-різному інтерпретували релігійний аспект орденів, залежно від наукових підходів та ідеологічних контекстів, що панували в той чи інший період.

Перші дослідження духовно-лицарських орденів, які з'явилися в XVII-XVIII ст., мали переважно героїчний та релігійно-апологетичний характер. Ці праці розглядали ордени як приклад втілення християнських ідеалів, спрямованих на захист віри й боротьбу з «невірними» (мусульманами).

У цьому контексті релігійний фактор був основним, а самі ордени часто розглядалися як «воїни Бога» або «Войни Христа», що виконували божественну місію на землі. Відомі праці французьких і німецьких істориків, таких як Жан де Ла-Мартін'єр і Йоганн Готліб фон Гайс, фокусувалися на військовій і політичній діяльності Тамплієрів і Тевтонського ордену відповідно.

Однак, на цьому етапі історики часто зосереджувалися на героїчній складник та екзотичній природі Хрестових походів, а діяльність орденів описувалась спрощено.

Едвард Гіббон у своїй роботі «The History of the Decline and Fall of the Roman Empire» підкреслював важливість релігійного фанатизму як рушійної сили Хрестових походів [54, Р 11-14].

З початком XIX ст. та розвитком наукових підходів до історії, дослідження орденів набули більш критичного характеру. Багато істориків почали аналізувати діяльність орденів через призму політичних і економічних інтересів середньовічних монархій та Папського престолу.

Історики цікавляться не лише релігійними переконаннями учасників Хрестових походів, але й тим, як ці переконання використовувалися для політичних і економічних цілей. Багато дослідників починають звертати увагу на те, що релігійний запал часто використовувався як інструмент для виправдання завоювань та розширення впливу європейських монархів і папства. Особливу увагу було приділено внутрішній структурі орденів, їхнім привілеям, організації та відносинам з місцевими правителями.

Відомі історики цього періоду, такі як Йоганн фон Гайс «Geschichte der Kreuzzüge» [53, Р. 1-6], Густав Моліно, і Генріх Хагенмейр, досліджували джерела, включаючи статuti орденів та папські булли, намагаючись зрозуміти природу їхньої автономії, а також причини їхнього зростання та занепаду.

Варто надати значне місце спогадам Карла фон Клаузевіца. Ці спогади були перекладені та систематизовані Майклом Говардом і Пітером Паретом. Багатофункціональне видання, яке включає есе Парета про походження книги Клаузевіца, есе Говарда про вплив Клаузевіца та есе Бернарда Броді про постійну актуальність «Про війну». Крім того, Броді надає довгі та детальні коментарі та посібник із читання «Про війну», а видання також містить вичерпний покажчик [43, Р. 155 - 156].

З середини ХХ ст. в дослідженні духовно-лицарських орденів спостерігається розмаїття підходів. Історики почали звертати увагу на соціальні та економічні аспекти їхньої діяльності, а також на взаємодію з неєвропейськими культурами. Вивчалися питання взаємин орденів з мусульманським світом та їхній вплив на торгівельні й культурні зв'язки між Сходом і Заходом.

Дослідження релігійних переконань, ідеології та духовного життя орденів більше не обмежувались лише описом релігійної місії. Вивчалися внутрішні релігійні практики орденів, зокрема молитви, аскетичний спосіб життя, а також їхня духовна підтримка середньовічних християнських спільнот.

Однією з найбільш цікавих серій історичної літератури, яка представляє увагу для детального дослідження полягає у розвитку християнського віровчення. Своєю чергою таким прикладом є творчий доробок Десмонда Еріка Крістофера Стюарда та його праця «The Monks of War: The Military Religious Orders» [86, Р. 1-10].

«The Monks of War: The Military Religious Orders» — це перша загальна історія цих орденів, яка з'явилася з вісімнадцятого ст. Ця знаменита книга

розповідає всю захоплюючу історію, відтворюючи такі епопеї, як облога Родосу та Мальти та знищення тамплієрів інквізицією. Отримавши високу оцінку після публікації, тепер її було переглянуто й оновлено, а в завершальній главі розповідається про події 1990-х років [86, Р. 1-10].

Окремо слід загадати Джозефа Максорлі та його працю «An Outline History Of The Church By Centuries From St Peter To Pius XII», яка демонструє процес розвитку християнської церкви по всьому світі.

Однак, нами було помічено суттєвий недолік - землі України, тодішньої Руси по інтерпретації та хронологічності відносять саме до Московської держави, якої на той момент навіть не існувало. Всупереч цьому, праця представляє глибокий політичний аналіз дій прихильників Папської влади, а також вплив Понтифіка на врегулювання політичних суперечок [74, Р. 1 - 15].

Особливу увагу заслуговують автори Браян Тіерней та Сідні Пейнтер та їхня праця *Western Europe in the Middle Ages* [90, Р. 1 – 20]. Робота представляє хронологічну презентацію Західної Європи в Середньовіччі, а також вміщає в собі політичну, релігійну, інтелектуальну та економічну історію того часу.

Слід відзначити, що редакція цього класичного остаточного тексту включає новітню історіографію та більше висвітлення середньовічного суспільства та жінок. Вагомою ознакою тексту є переконливість оповіді, поєднання хронології та історичної інтерпретації, анекдотичною інформацією, яка оживляє середньовічний світ.

Професор А. С. Атія, єгиптознавець, який був директором програми вивчення Близького Сходу в Університеті Юти з 1962 року у своїй роботі «Crusade, Commerce, and Culture» наголошував на тому, що хрестові походи, слід розуміти як епізод у довгій та гіркій історії конфлікту між Сходом і Заходом у Середземноморському басейні [30. Р. 1 – 32].

Він стверджує, що хрестові походи — це просто одна з багатьох спроб розв'язати Східне питання, і він шукає коріння хрестових походів до

конфліктів між греками та Перською імперією в п'ятому столітті до нашої ери.

Однак у схемі Атії розрізняється грецьке та римське розв'язання Східного питання, візантійське рішення, рішення Каролінгів і хрестові походи, які він називає «розв'язанням франків». Але з'явилася певна термінологічна плутанина, притаманна цим двом останнім ярликам, бо якщо говорити про «франкське вирішення» Східного питання, ця фраза здається досить широкою, щоб включити близькосхідну політику Карла Великого, нічого іншого, крім власне хрестових походів, не згадувати. Крім того, безсумнівно, щонайменше, дискусійно, чи Карл Великий, чи Папа Урбан II визнали б існування «східного питання», яке потребувало вирішення.

Філіп Контамін зазначав, що лицарські ідеали пізнього Середньовіччя діяли у вузьких межах, поза якими аристократи та простолюдини вільно вбивали один одного. Автор також аналізував теорії справедливої та несправедливої війни, що розвивалися в той час, і ілюструє явище, більш типові для того періоду; релігійне прославлення воїна [45, Р. 4 – 24].

Ніколсон Девід - один із провідних британських істориків середньовічних військових орденів. Одна з його робіт «The Knights Hospitaller» - це коротке дослідження історії Ордену Святого Іоанна Єрусалимського, Родоського та Мальтійського, також відомого як лицарі-госпітальєри, призначене як вступ до Ордену для науковців, які працюють в інших галузях [78, Р. 1 – 10].

Починаючи з розгляду походження ордену як притулку для паломників в Єрусалимі в XI ст., він простежує розвиток госпітальєрів у військовий орден протягом першої половини дванадцятого ст. та його військову діяльність на кордонах християнського світу в східне Середземномор'я, Іспанія та східна Європа в середні віки та ранній новий період: його роль у хрестових походах і війнах проти нехристиян на суші та на морі, а також його роль у будівництві та підтримці фортець.

Він також розглядає діяльність Ордену поза межами християнського світу: його економічну діяльність і його відносини з покровителями та правителями по всій Європі, а також його роботу госпітальєрів і його релігійне життя. Дослідження зосереджено на середньовічному періоді аж до втрати Родосу в 1522 році, але в останніх розділах книги розглядається історія Ордену на Мальті з шістнадцятого до кінця вісімнадцятого ст., а також від втрати Мальти. в 1798 році до наших днів.

У сучасній історіографії великий інтерес викликає питання культурного впливу орденів, їхня роль у формуванні релігійної ідентичності та участь у європейській політиці. Праці таких дослідників, як Малколм Барбер і його робота «The New Knighthood: A History of the Order of the Temple» [31, Р. 1 - 19] та Ентоні Брідж, розглядають не тільки військові аспекти, а й культурну дипломатію та інтелектуальний вплив орденів.

Такі історики, як Карл Ернст вже загадний Малколм Барбер, почали звертати увагу на зв'язок між релігійною ідентичністю орденів та їхньою військовою діяльністю. Вони досліджували, як християнська теологія виправдовувала військові дії, вбивства та завоювання, обґрунтовуючи це через концепцію "справедливої війни". Також аналізувалися стосунки орденів із місцевим населенням та їхній вплив на християнські та мусульманські спільноти.

Норман Хауслі у роботі «Contesting the Crusades» описав історіографію хрестових походів, яка аналізує останні трактування Першого хрестового походу, а також історіографію хрестових походів у пізньому Середньовіччі [62, Р.1-36].

Велика частина його книги присвячена періоду після Першого хрестового походу, в якому він зазначив, що хрестові походи стали центральною подією цього періоду. Він також говорить про те, що хрестові походи проводилися проти інших ворогів, а не тільки проти ісламу, і, як такі, не можуть розглядатися просто як антиісламська боротьба. Він досліджує цілі та переконання хрестоносців, коли вони формувалися та зростали після

Першого хрестового походу, і визнає, що вони були різними, і їх нелегко помістити в одну категорію, таку як багатство, земля або смерть і суд. Праця Хауслі допомагає представити перспективу того, як релігійні думки та дії хрестоносців вплинули на загальні цілі, шляхи та засоби під час Першого хрестового походу.

Ще одна робота Хауслі «*Knighthoods of Christ: Essays on the History of the Crusades and the Knights Templar*» звертає увагу на те, що у середні віки католики мали можливість брати участь у Священній війні на Латинському Сході двома різними, але пов'язаними способами: прийняти Хрест і вступити в орден Храму. І хрестоносців, і тамплієрів сучасні панегіристи називали *milites Christi*, лицарями, які воювали за справу Христа. Ця збірка есе Хрестових походів та Орден Храму, яка охоплює весь період їхньої історичної еволюції та пропонують численні відомості про ідеології, практичні аспекти та розгалуження християнської Священної війни в Середньовіччі [59, Р. 1 -45].

У книзі Крістофера Т'єрмана «*God's War: A New History of the Crusades*» зосереджується на загальному плані та історії руху хрестоносців. Це детальний огляд, який містить огляд усього періоду хрестових походів. Розташований у хронологічному порядку, він містить розповідь і аналіз усього періоду хрестових походів [9, Р. 1 – 23].

Т'єрман дає коментарі зі своїх міркувань щодо середньовічної Західної Європи. Він намагається зрозуміти, як і чому сформувалися хрестові походи, що вони зробили або не досягли під час кожного прогресивного хрестового походу. Ця книга лише коротко торкається есхатології руху хрестових походів і натомість пояснює події за допомогою більш популярних теорій хрестових походів. Робота містить обговорення кампаній у Малій Азії, зокрема, що призвело до облоги та оборони Антіохії в 1097-1098 роках, а потім кампанії узбережжям до Єрусалиму, створюючи оповідну основу для есхатологічного аналізу, запропонованого в цій дисертації.

Особливе місце в історіографії займають дослідження Тевтонського ордену, що відображають його ключову роль у колонізації та християнізації Балтії. У центрі уваги сучасних науковців є вплив ордену на політичну карту Європи та його роль у розвитку місцевих державних структур як-от робота Вільгельма Урбана «The Teutonic Knights: A Military History», що розглядає військові і політичні аспекти Тевтонського ордену [92, Р. 1 - 49].

Починаючи з кінця ХХ ст. дослідники аналізують релігійний фактор як елемент ширших ідеологічних, соціальних та культурних процесів. У цей період також розвиваються компаративні дослідження релігійного життя орденів у порівнянні з мусульманськими релігійно-військовими організаціями, що дозволяє глибше зрозуміти спільні риси та відмінності між християнськими та мусульманськими духовно-військовими ідеологіями.

У межах української історіографії дослідження орденів хрестоносного руху не є центральною темою, але окремі аспекти цієї проблематики розглядалися низкою вчених.

Серед дослідників які торкалися цієї теми варто відокремити Ярослава Дашкевича. Він спеціалізувався на темах середньовічної історії та взаємодії Європи та Сходу, зокрема аналізував культурні й політичні контакти латинського світу з Руссю та іншими сусідніми народами зокрема й звернув увагу на Хрестові походи [99, с. 3 – 46].

Вагому роль у дослідженні відіграли не менш відомі дослідники – Олексій та Петро Толочко. Зокрема Олексій займався дослідженням контактів Русі - України із Заходом, акцентуючи на взаємодії з католицьким світом і темою хрестових походів. У його працях є згадки про лицарські ордени в контексті релігійного впливу католицизму на Русь [104, с. 2 – 16].

Відомий історик, який спеціалізується на середньовічній історії, зокрема на темах, пов'язаних з історією Руссю та українських земель в період раннього середньовіччя є Авторитетний дослідник Олександр Головка. У його працях розглядаються важливі аспекти міжнародних відносин,

культурних зв'язків між українськими землями та Західною Європою [98, с. 1 – 16].

Головко вивчав зовнішню політику Русії, особливо її взаємодію з Візантійською імперією, Західною Європою та Скандинавією. Аналізував вплив Хрестових походів на історію України, роль християнських орденів, а також політичні й культурні наслідки хрестових походів для Східної Європи. Однією з найбільш відомих є праця про християнські ордени та їхній вплив на українські землі.

Наступна дослідниця внесла значну ясність стосовно ролі українського народу на момент панування Литви та Польщі. Олена Русина написала роботу «Студії з історії Києва та Київської землі» у якій зазначила зв'язки українських земель із західноєвропейськими інституціями, включаючи ордени, особливо в контексті пограниччя православного й католицького світів [103, с. 3 – 17].

Дмитро Забзалюк - український історик, який спеціалізується на дослідженні середньовічної історії України та її взаємодії з європейськими державами. Його праці часто звертаються до теми хрестових походів, духовно-лицарських орденів і їхнього впливу на Східну Європу, зокрема на території сучасної України

Забзалюк досліджує роль орденів, таких як Тевтонський та Лівонський, в історії Східної Європи та їхній вплив на політичну ситуацію в Україні. Він аналізує, як ордени, зокрема Тевтонський і Лівонський, взаємодіяли з українськими землями, намагаючись поширити католицизм та зберегти політичну стабільність. Одним із ключових аспектів у дослідженнях було присвячено вивчання релігійно-політичні аспекти діяльності орденів, їхню місію у Східній Європі та вплив на розвиток католицької церкви в Україні [100, с. 3 – 16].

Борис Черкас - спеціаліст із середньовічної історії та історії прикордоння, де розглядав взаємодію українських земель із Західною Європою, включаючи питання діяльності духовно-лицарських орденів на

території України та сусідніх країн. Його робота «Степовий щит Литви. Українське військо Гедиміновичів XIV – XVI ст.» висвітлює та проаналізувала військові кампанії та тактику українських воїнів протистоянні Литви та Польщі. Виділяється інформація про протистояння із Тевтонським Орденом [105, с. 4 – 10].

І на кінець найбільш відомим представником дослідження можна віднести Мирослава Волощука, роботи якого зосереджені на контактах Русі із Західною Європою та латинським світом, зокрема й через духовно-лицарські ордени. Діяльність автора полягає у вивченні політики Угорського королівства, яке було активним у часи Хрестових походів і мало зв'язки з орденами [97, с. 110 - 112].

Отож, історіографічними проблемами цієї тематики зводиться до різнобічності творчих та літературних праць. Одними із перших свідчить, котрі несли інформацію про діяльність Хрестоносного руху були свідчення монахів, які були очевидцями цих подій.

Свідчення монахів були взяті як основні та інтерпретовані наступними діячами, які на основі їх свідчень змогли скласти схематичне уявлення стосовно діяльності релігійної кампанії Папства. З відкриттям нових методів, напрямків та думки дослідження, творчий доробок було піддано критиці та на його основі було створено більш скептичне ставлення до Хрестоносців, однак знаходить місце і дискусійні питання стосовно правомірності дій як самого Папи, так і його прибічників.

Українська сторона питання враховує тільки територіальний чинник коли поставала загроза Орденів перед роздробленою Руссю, частини якої були захоплені Литвою, Польщею та іншими країнами.

1.2 Огляд джерельної бази

Джерельна база для вивчення діяльності духовно-лицарських орденів складається з широкого спектра джерел, які включають літописи, хроніки, документи самих орденів, папські булли, а також твори сучасників -

християнських, мусульманських та єврейських авторів. Ці джерела можна поділити на кілька основних категорій:

1) Хроніки та літописи:

«*Gesta Francorum*» (Діяння франків): Одна з найстаріших хронік, написана очевидцем Першого хрестового походу. Вона розповідає про дії учасників походу, включаючи лицарські ордени [10].

Хроніка написана анонімним автором, ймовірно, учасником Першого хрестового походу, деє між 1100 і 1101 роками. Вона описує події з моменту підготовки до походу (1096 р.) до захоплення Єрусалима (1099 р.) та наступні битви з мусульманами.

Серед ключових моментів, які описуються у хроніці можна виділити основні битви Першого хрестового походу, включаючи облогу Антіохії та Єрусалима. Також є відомості про перші згадки про формування братств і братерських спільнот, які пізніше стали орденами, а також відображення ідеології хрестового походу — звільнення Святої Землі від мусульманського контролю як божественне призначення.

«*De Profectione Ludovici VII in Orientem*» Одо Довіньї: Хроніка Другого хрестового походу, де згадується про діяльність тамплієрів і госпітальєрів [16].

Одо Довіньї - французький клірик і учасник Другого хрестового походу, який супроводжував французького короля Людовика VII у його експедиції на Святу Землю. Його хроніка написана з позиції очевидця.

Згадується Другий хрестовий похід (1147-1149) був відповіддю на падіння Едеси в 1144 році. Одо супроводжував короля Франції Людовика VII, що дає можливість розглянути події походу з першоджерела. Описується шлях Людовика VII через Візантію та Малу Азію до Антіохії і Єрусалима. Одо звертає увагу на труднощі походу, проблеми з постачанням та конфлікти серед учасників походу.

Містяться згадки про Тамплієрів та Госпітальєрів, які відігравали важливу роль у Другому хрестовому поході, забезпечуючи захист

паломників, зокрема Людовика VII, а також допомагаючи організовувати військові кампанії. Також Одо описує Тамплієрів як дисциплінованих та організованих, але часом критично ставиться до їхнього впливу на короля та його рішення, зокрема під час походу через Малу Азію.

Окремо висвітлюються питання про співпрацю між королівськими силами та орденами, зокрема Тамплієри надавали військовий супровід Людовику VII та відігравали важливу роль у захисті військ від турецьких нападів. Одо звертає увагу на складні відносини між лицарськими орденами та світськими лідерами, що іноді призводило до розбіжностей у стратегіях.

«*Historia Hierosolymitana*» Альберта Аахенського: Хроніка Першого хрестового походу, що містить відомості про духовно-лицарські ордени [21].

Альберт Аахенський, латинський клірик, який не брав безпосередньої участі в поході, але зібрав багато свідчень очевидців. Він написав хроніку подій Першого хрестового походу (1096-1099), який призвів до захоплення Єрусалима та створення держав хрестоносців на Сході.

Хроніка охоплює шлях хрестоносців від Європи до Святої Землі, битви з мусульманами, включаючи облогу Антіохії та Єрусалима, і створення Єрусалимського королівства. У той час ордени Тамплієрів та Госпітальєрів ще не були формально засновані (офіційно засновані в 1119 р. і 1099 р. відповідно). Проте в тексті є згадки про релігійні братства, що служили при християнських фортецях і лікарнях.

Альберт описує допомогу християнським паломникам, зокрема в Єрусалимі та Антіохії, де пізніше були створені постійні осередки духовно-лицарських орденів. Описується діяльність братств, які заклали основу для пізнішого створення орденів Госпітальєрів та Тамплієрів. У тексті відчувається сильний релігійний дух і прагнення християн захищати Святу Землю, що сприяло формуванню орденів як релігійних і військових організацій.

«*Chronica Regni Hierosolymitani*» Вільгельма Тірського - Детальна розповідь про хрестові походи та створення держав хрестоносців, зокрема

про роль орденів. Один з найважливіших джерел для вивчення хрестових походів і діяльності духовно-лицарських орденів. Написана між 1170 і 1184 роками Вільгельмом, архієпископом Тіру. Охоплює події від першого хрестового походу до 1184 року [22].

Хроніка висвітлює важливу роль орденів в управлінні Єрусалимським королівством. Вільгельм детально описує діяльність ордену Госпітальєрів і Тамплієрів, їхні привілеї та військові обов'язки. Крім того, автор надає критичні оцінки внутрішніх конфліктів між християнськими фракціями, включаючи їхній вплив на силу орденів.

«*Chronicon Prussiae*», атора Петра з Дусбурга, німецького хроніста та учасника Тевтонського ордену [18].

Хроніка написана близько 1326 року і є основним джерелом про історію Тевтонського ордену, його діяльність у Пруссії та Лівонії, а також про хрестові походи проти язичників Балтії. Ведеться опис історії Тевтонського ордену від його заснування до першої половини XIV ст. приділяючи особливу увагу їхній діяльності в Пруссії, боротьбі з балтськими племенами та військовим кампаніям.

Петро з Дусбурга детально описує процес заснування Тевтонського ордену в 1190 році в Акрі під час Третього хрестового походу. Присутній опис військових кампаній проти пруссів, литовців та інших язичницьких племен. Міститься інформація про структуру ордену, розподіл влади між великим магістром і іншими офіцерами ордену.

«*Annales Ordensmeister*» - це хроніки, які зосереджені на подіях XIV-XV століть. Вони описують діяльність ордену в Пруссії, Лівонії та на територіях, де орден проводив колонізацію та християнізацію [3].

Описує бойові дії проти Литви та Польщі, включаючи битви та облоги, зокрема битву під Грюнвальдом (1410). Важлива інформація про внутрішні конфлікти в ордені та про політичні відносини з іншими державами Європи, зокрема Святим Престолом і імператорами Священної Римської імперії.

«*Kronika wielkopolska*» анонімного автора польського походження ймовірно написаної у XIII ст. Хроніка охоплює історію Польщі та сусідніх держав, у тому числі події, пов'язані з Тевтонським орденом. Містить згадки про Тевтонський орден та його діяльність на території Польщі та Балтії, зокрема конфлікти з польськими князями та Литвою; Описує боротьбу Тевтонського ордену з польськими князями за контроль над північними регіонами та важливі політичні й військові події. Окремі відомості висвітлюють литовсько-орденські війни, що є важливим джерелом для дослідження міждержавних відносин [12].

«*Banderia Prutenorum*» Яна Длугоша - видатного польського історика та хроніст XV ст. Праця містить описи військових прапорів Тевтонського ордену, захоплених польсько-литовською армією після перемоги в битві під Грюнвальдом [11].

Присутній детальний опис прапорів, що дозволяє відтворити символіку ордену та його елітні військові частини. Праця також містить важливі відомості про перебіг битви під Грюнвальдом, що була однією з найбільших поразок Тевтонського ордену.

2) Документи орденів

Статути орденів: Наприклад, статuti ордену Тамплієрів або Госпітальєрів, які описують їх організацію, місію та правила внутрішнього життя. Статути духовно-лицарських орденів - це офіційні документи, які регламентують їхню внутрішню організацію, правила поведінки та діяльності. Основні статuti Тамплієрів та Госпітальєрів були написані на початку XII ст.

Статут Тамплієрів: «*La Règle du Temple*» (Правило Тамплієрів), затверджене на початку 1120-х років. Серед ключових положень варто виділи: Тамплієри давали обітницю бідності, цнотливості та послуху; Вони служили як елітні воїни, відповідальні за захист паломників і християнських володінь на Сході; Також передбачалася сувора військова дисципліна, організацію розпорядку дня, молитви та бойових тренувань; Основна увага

полягала у, тому що Тамплієри були незалежні від місцевих єпископів і підпорядковувалися безпосередньо Папі Римському [66].

Статут Госпітальєрів: «*Statuta Hospitalis*», був написаний близько 1150 року, у якому описано про те, що спочатку Госпітальєри зосереджувалися на медичній допомозі паломникам, але згодом їхня роль розширилася до військових завдань [19].

Подібно до Тамплієрів, Госпітальєри давали обітницю бідності, цнотливості та послуху, з додатковим наголосом на служіння хворим і пораненим. Їхнім основним завданням стало захищати християнські володіння на Близькому Сході, зокрема оборону фортець і участь у боях.

3) Папські булли

Булла «*Omne Datum Optimum*», (1139 р.) Папи Інокентія II, надавав Тамплієрам. Цей документ надає ордену значні привілеї, такі як звільнення від сплати податків і право незалежного управління їхньою власністю. Це підвищило їхню автономію від світської та церковної влади [17].

Булла проголошувала, що Орден Тамплієрів підпорядковується безпосередньо Папі Римському, звільняючи його від впливу світської влади або місцевих церковних інституцій. Орден отримав право звільнення від усіх податків і зборів, що дало йому значну економічну автономію. Тамплієри отримали право будувати власні церкви та цвинтарі, що ще більше зміцнило їхню незалежність.

Булла закріпила незалежність і автономію Тамплієрів, що дозволило ордену зосередитися на своїй місії - захисті паломників та веденні хрестових походів.

Привілеї, надані ордену, допомогли йому накопичити багатства і політичний вплив у Європі, що сприяло їхньому швидкому зростанню та впливу в міжнародних відносинах.

«*Milites Templi*» (1144) - написана Папою Целестин II до Ордену Тамплієрів. Папа підтвердив привілеї, надані Тамплієрам буллою "Omne Datum Optimum", та заохочував пожертви для підтримки ордену [14]

Булла стимулювала фінансову підтримку Тамплієрів, закликаючи християн робити пожертви ордену, що забезпечувало стабільне фінансування військових кампаній. Також Документ підкреслював важливість місії Тамплієрів як захисників християнства на Святій Землі.

«*Quantum Praedecessores*» (1145) - Папа Євгеній III адресовував її учасникам Другого хрестового походу, зокрема духовно-лицарським орденам [62].

Ця булла закликала до Другого хрестового походу, закріплюючи роль лицарських орденів, включаючи Тамплієрів і Госпітальєрів, у боротьбі за Святу Землю. Орденам відводилася ключова роль у хрестовому поході, що закріпило їхнє значення у військових кампаніях хрестоносців. Папа підкреслював моральну і духовну підтримку хрестових походів з боку Святого Престолу.

«*Pie Postulatio Voluntatis*» (1113) - Папа Пасхалій II адресував її Госпітальєрам. Булла офіційно затверджувала Орден Госпітальєрів (орден Святого Іоанна Єрусалимського) як релігійну установу. Папа надавав ордену право керувати лікарнями та вести релігійне служіння [7].

Ця булла закріпила статус Госпітальєрів як релігійно-військової організації з особливим статусом. Госпітальєри отримали право управляти власністю та землею, що дозволяло їм фінансувати свою діяльність.

«*Ubi Periculum*» (1274) - видана папою Григорієм X під час Другого Ліонського собору в 1274 році. Вона стосувалася процедури виборів нового Папи Римського (конклаву) і стала основою для сучасної системи обрання Папи [1].

Булла визначала строгі правила для кардиналів під час конклаву — зборів для обрання нового папи. Кардинали мали бути ізольовані від зовнішнього світу в спеціально закритому приміщенні (conclave), і їм було заборонено залишати це приміщення до вибору нового Папи.

Булла також регулювала умови їхнього проживання під час конклаву: з кожним днем затримки виборів їхній раціон скорочувався, щоб стимулювати

швидке ухвалення рішення. Документ мав на меті запобігти зовнішньому втручанню у вибори папи та зберегти автономію кардиналів.

«*Ubi Periculum*» вперше офіційно закріпила систему конклаву, яка використовується досі при виборах Папи Римського. Введені обмеження забезпечили швидший і менш корумпований процес виборів, зменшуючи вплив світських правителів і інших зацікавлених сторін на вибір нового понтифіка. Ця булла стала фундаментом для модернізації папських виборів і зберегла церковну незалежність від політичного тиску.

«*Sacrae religionis*» (1312) - Папа Климент V - Госпітальєрам. Булла була видана після розпуску Ордену Тамплієрів і передавала їхнє майно Госпітальєрам. Це стало важливим етапом у збільшенні економічної та політичної сили Госпітальєрів [36].

Орден Госпітальєрів значно збільшив свої матеріальні ресурси та території, що дозволило їм посилити свою роль у середньовічній Європі. Після розпуску Тамплієрів Госпітальєри успадкували значну частину їхньої місії та відповідальності у Святій Землі.

«*Ad providam*» (1312) - Папа Климент V видає буллу Ордену Тамплієрів та Госпітальєрів у якій остаточно підтверджувалася передача майна Тамплієрів Госпітальєрам після процесу над Тамплієрами та їхнього розпуску [2]

Ця булла формалізувала розпуск Ордену Тамплієрів і завершення процесу передачі їхніх володінь іншому ордену. Булла свідчить про великі зміни в політичному ландшафті середньовічної Європи, оскільки Тамплієри втратили свій статус і вплив, а Госпітальєри його посилили.

«*Dudum ad nostrum*» (1234) - Папа Григорій IX адресував Тевтонському ордену. Булла підтверджувала автономію Тевтонського ордену та звільняла його від місцевих єпископських і світських юрисдикцій, роблячи орден підзвітним лише Папі Римському [13].

Тевтонський орден отримав більше прав на самоуправління, що дозволяло йому розширювати свою владу в Пруссії та Лівонії. Папська булла підкріплювала місію ордену в християнізації балтійських земель.

«*Venerabilem*» (1216) - Папа Гонорій III - Тевтонському ордену. Ця булла підтверджувала місію Тевтонського ордену як захисника християнських володінь і схвалювала їхню діяльність у Святій Землі [20].

Папська булла офіційно підтверджувала місію ордену, що дозволяло йому отримувати значну підтримку в Європі. Булла підкреслювала значення Тевтонського ордену в боротьбі за християнські території, не тільки на Близькому Сході, але і в Європі.

«*Cum ex eo*» (1230) - Папа Григорій IX - Тевтонському ордену. Булла підтверджувала право Тевтонського ордену на завоювання та християнізацію територій на півночі Європи (Балтійські регіони) [6].

Булла давала ордену офіційне право на колонізацію і християнізацію Пруссії, Литви та інших язичницьких земель. Орден отримував не тільки духовну, але й політичну підтримку, що зміцнювало його позиції.

4) Арабські наративи

«*Книга завоювань*» Ібн аль-Атхіра: Опис подій хрестових походів з мусульманської точки зору, включаючи боротьбу з духовно-лицарськими орденами. Він детально описує дії хрестоносців і роль орденів у битвах та облогах, включаючи їхню жорстокість і фанатизм у боротьбі за Святу Землю. [82].

«*Історія Дамаска*» Ібн аль-Каланісі: Цей текст містить інформацію про політичні та військові конфлікти між хрестоносцями та мусульманськими державами, у яких ордени грали важливу роль. Автор зосереджується на християнсько-мусульманських зіткненнях навколо Сирії та Палестини, де ордени брали активну участь у військових діях [63].

Ці хроніки, описують хрестові походи з мусульманської точки зору і мають особливе значення для розуміння конфліктів між хрестоносцями та мусульманськими державами.

5. Листування

Листи хрестоносців: Приватне листування, в якому часто згадуються діяльність орденів на Близькому Сході. Серед листування можна відокремити Листи великих магістрів Тамплієрів, Госпітальєрів та Тевтонців до Папи Римського та європейських монархів, де вони звітували про військові операції, запитували фінансову підтримку або обговорювали політичні питання.

Листування відображає вплив орденів на політику в Європі та на Близькому Сході. Також документи свідчать про труднощі, з якими стикалися ордени під час збирання коштів для утримання своїх армій і фортець.

Варто згадати про «The Will of Alfonso I, King of Aragon and Navarre». Заповіт Альфонсо I, відомого також як Альфонсо Воїн, датується 1131 роком і є унікальним документом, який відображає політичні та релігійні погляди монарха. Альфонсо I став королем Арагону та Наварри в 1104 році та брав активну участь у Реконкісті — боротьбі за відвоювання Іберійського півострова у маврів [71, Р. 635 – 636].

У своєму заповіті Альфонсо I передав свої володіння не своїм родичам або політичним наступникам, а трьом головним лицарським орденам того часу: Тамплієрам, Госпітальєрам і Ордену Святого Гробу Господнього в Єрусалимі.

Він зазначив, що після його смерті всі його землі мають бути передані цим орденам для їх подальшого управління та фінансування їхньої діяльності у Святих війнах.

Цей заповіт відображає тісний зв'язок між християнськими монархами та духовно-лицарськими орденами в період хрестових походів. Незвичний підхід Альфонсо I до спадщини свідчить про зростання впливу орденів у політичному та військовому житті середньовічної Європи. Заповіт не був виконаний повністю через опір місцевої знаті та церкви, але він залишив важливий слід у розвитку лицарських орденів.

До енциклопедичних зібрань сучасності можна віднести «The Catholic Encyclopedia» - це монументальний довідковий проєкт, опублікований у 15 томах у період з 1907 по 1912 рік, що містить статті, присвячені питанням католицької віри, історії, богослов'я, церковного права та біографій важливих фігур Католицької Церкви. Ця енциклопедія є одним із найповніших джерел знань про католицьку церкву, її вчення, історію та вплив на світову культуру [21].

Джерело охоплює важливі питання церковної історії, включаючи розвиток лицарських орденів, хрестові походи, папські булли та інші ключові події середньовіччя. Статті містять ґрунтовний аналіз історичних документів, зокрема папських булл, таких як «*Omne Datum Optimum*», і огляд діяльності духовно-лицарських орденів.

Це джерело надає історичний контекст і детальні пояснення церковних документів та подій, а також є важливим довідником для дослідників, що вивчають історію Католицької церкви та релігійні війни, включаючи хрестові походи та діяльність лицарських орденів. Сучасна версія енциклопедії доступна онлайн, але оригінальна друкована версія залишається важливим академічним джерелом.

Загалом джерельна база дозволяє всебічно досліджувати комплекс проблем, пов'язаних з діяльністю духовно-лицарських орденів у контексті Хрестових походів, та розв'язати завдання, поставлені в цій роботі.

1.3 Теоретико-методологічні засади роботи.

Основу роботи становлять принципи науковості, історизму та об'єктивності, системний та комплексний підходи.

Принцип науковості - полягає в обґрунтованості та об'єктивності підходів та висновків, що базуються на доказах та методологічних принципах. Дослідження базується на об'єктивних даних, що отримані за допомогою наукових методів, таких як аналіз документів, та літературному аналізу. Варто також додати використання документальний аналізів хронік

та листів з конкретного періоду для встановлення та опису дійсних подій, пов'язаних з діяльністю орденів, даних розташування фортець і монастирів духовно лицарських орденів у Святій Землі під час хрестових походів.

Принцип історизму - передбачає розуміння діяльності духовно лицарських орденів в контексті їхньої історичної епохи. Враховувалися соціальні, політичні, релігійні та культурні умови того періоду, щоб краще зрозуміти роль та значення орденів у хрестових походах. Розглядаються історичних обставин, що призвели до заснування духовно лицарських орденів, таких як політичні та релігійні конфлікти у середньовіччі, також аналізуються культурні та релігійні тенденції того періоду, що вплинули на діяльність орденів.

Принцип об'єктивності – акцентував увагу на нейтральному та безпристрасному ставленні до тематики дослідження. Було уникнуто прихованого боку або однобічності, стороннього впливу та політичних упереджень у презентації даних та висновків, представляючи різні точки зору та джерела інформації, навіть якщо вони суперечать один одному.

Принцип партійності - відсутність політичних або ідейних упереджень у дослідженні. Було уникнуто стороннього впливу та захисту інтересів певних груп або ідеологій. Фокусування було націлене на об'єктивних фактах та аналізі різних джерел інформації та врахування різноманітних точок зору із збалансованим представленням фактів та аргументів, щоб уникнути вибіркового тлумачення подій.

Системний та комплексний підходи - передбачав аналіз діяльності духовно лицарських орденів як складової системи, враховуючи їхні взаємовідносини та вплив на історичний контекст. Комплексний підхід включає в себе дослідження різних аспектів діяльності орденів, таких як їхні військові стратегії, соціальна роль, економічний вплив та релігійні мотиви. Окрім цього враховано також взаємозв'язок між різними аспектами діяльності орденів, такими як їхні військові здібності та релігійні мотиви.

У процесі розв'язання визначених у роботі завдань використано такі методи: проблемно-хронологічний – дає змогу розглядати певні ключові проблеми, пов'язані з діяльністю духовно лицарських орденів у хрестових походах, такі як їхнє співвідношення з церковною і світською владою, вплив на місцеве населення, або роль у веденні війн. Крім цього історичне датування хрестових походів, починаючи з їхнього виникнення в середньовіччі та в процес їхньої еволюції спричиненої ключовими подіями, що дозволяє краще розуміти, як з'явилися і трансформувалися духовно лицарські ордени в цьому історичному часі.

Порівняльно-історичний – дав змогу порівнювати діяльність різних духовно лицарських орденів (Тамплієри, Госпітальєри, Тевтоціні та інші) під час хрестових походів, визначаючи схожі та відмінні аспекти їхньої діяльності та впливу. Також порівняння включало в себе аналіз контексту, у якому операціонізують діяльність кожного ордену, зокрема, політичні, соціальні та релігійні умови, що впливали на їхню діяльність.

Системно-структурний – допоміг дослідити діяльність орденів як складової системи, аналізуючи взаємодію між їхніми частинами та їхнє вплив на більші соціальні, політичні та релігійні структури. Також аналізувалася внутрішня структура духовно лицарських орденів, їхня організація, ієрархія та співвідношення між учасниками.

Окрім цих принципів були враховані теорії, які допомогли скласти приблизне уявлення про конкретну тематику, зокрема:

Теорія лицарства та духовності - ти різні концепції лицарства та їх взаємозв'язок із релігійною духовністю. Це включає розглядання того, які цінності та ідеали були характерні для лицарів і як вони співвідносяться з християнською вірою.

Роль духовно лицарських орденів у хрестових походах - Основна частина роботи присвячена аналізу ролі, яку відіграли різні духовно лицарські ордени (такі як Тамплієри, Госпітальєри, Тевтонський орден

тощо) у хрестових походах. Це включало їхні цілі, стратегії, діяльність на бойовому полі, а також їхній вплив на військові та політичні події того часу.

Вплив діяльності духовно лицарських орденів – аналізовано наслідки діяльності духовно лицарських орденів як на території Святої Землі, так і у Європі. Вивчення їхнього впливу на політичну карту регіону, розвиток релігійних і культурних звичаїв, а також їхній внесок у розвиток військової та архітектурної сфер.

Теоретичні висновки та подальші дослідження - наприкінці роботи зроблені теоретичні висновки щодо ролі духовно лицарських орденів у хрестових походах та їхнього впливу на історію та культуру. Також висунуті пропозиції для подальших досліджень у цій області.

РОЗДІЛ II ПЕРЕДУМОВИ РОЗГОРТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДУХОВНО-ЛИЦАРСЬКОГО РУХУ

2.1 Папська амбітність.

Одна з ключових особливостей нашого дослідження є зосереджена на мотивах підтримки Хрестових походів Папою Урбана II. Причиною формування цього феномену став досвід багатьох внутрішніх конфліктів покоління понтифіків. Боротьба, що розгорнулася в релігійному та політичному середовищі Європи в 1100-х роках, змусила Папу вжити термінових заходів не тільки з релігійних, а ще з політичних міркувань.

Існує ймовірність того, що релігійні обставини спонукали Папу прагнути повернути Грецьку Православну Церкву під контроль Римо-Католицької Церкви. У свою чергу політичні обставини могли спонукати посилити свою владу проти своїх опонентів імперії [15].

У вівторок, 27 листопада 1097 року Папа Урбан II виголосив біля собору в Клермоні в Оверні промову, яка започаткувала одну з найвідоміших подій в історії християнства та Західної Європи. Події про те, що тисячі жителі, солдат та аристократів добровільно залишали свій дім та родові помістя й вирушали подорож з метою звільнення Єрусалима стрімко набирали оберту. Армія була об'єднана альтруїстичними і духовними ідеями [41, Р.57-58].

Подорож супроводжували фатальні труднощі, клімат, рельєфний ландшафт, місцеву ворожнечу та переважаючу чисельність ворога в неодноразових відчайдушних битвах і сутичках. І ось наприкінці трьох років у дорозі, вцілілі штурмували Святе місто - сам Єрусалим, повертаючи його

для християнського світу, через 460 років після підкорення ісламом за візантійського імператора Іраклія [41, Р.58-60].

Традиційний погляд щодо причини Хрестового походу зосереджується на народній підтримці, викликаній проповіддю Папи Урбана II, який надихнув як чоловіків, так і жінок високого походження залишити звичні місця Заходу, щоб подорожувати на великі відстані на Схід. Там вони воювали проти ісламу, щоб звільнити християн на Сході від тиранії та гніту ворожого уряду. Однак ідея хрестових походів або збройного паломництва виникла набагато раніше, ніж у XI столітті.

До прикладу можна акцентувати увагу на листі Папи Лева IV до армії франків, які були задіяні в середині IX ст., очищаючи центр Італії від мусульманських набігів із Сицилії: «...Тепер ми сподіваємося, що ніхто з вас не буде вбитий, проте ми хочемо, щоб ви знали - Царство Небесне буде дано як нагорода тим, хто буде вбитий у цій війні. Бо знає Вседержитель, що вони загинули в боротьбі за правду віри, за збереження своєї країни і захист християн. І тому Бог дасть їм нагороду...» [81, Р.511-512].

Лев IV сформулював ідею про те, що є духовна користь від захисту віри, від приводу невіруючих до битви та смерті під час захисту церкви. Зазначена нагорода, якою є Царство Небесне, наближає душу до єдності з Богом [81, Р.512-513].

Початкову мету та місію хрестового походу важко зрозуміти з першоджерел. Іноді стверджують, що план Урбана II полягав у обмеженій експедиції, щоб допомогти візантійському імператору Олексію I і просунутися до Гробу Господнього. Ця ідея, вперше була створена та поширена попередником Урбана II, Папою Григорієм VII у 1074 році [61 Р.2-5].

Рада Клермона збиралася з 18-25 листопада 1095 р. На ній були присутні близько трьохсот священнослужителів, і їхня робота охоплювала широкий спектр. Крім хрестових походів на раді було виголошено питання про видачу декретів проти інвеститури мирян, симонії та

священнослужителів, а також було підтверджено «Боже Перемир'я». Французький король Філіп I був відлучений від церкви за подружню зраду, а єпископ Камбрійський - за симонію. Також було встановлено верховенство Ліонського престолу над Сенсським і Реймським. Проте Папа хотів використати цю нагоду для більш важливої мети [61, Р.2-5].

Урбан II був налаштованим на реформи зумовлені негативним ставленням до гріховності, яка стрімко поширювалася в Західній Європі. Він готував основу для лікування нечестивої та гріховної природи, яка панувала в знаті [85, Р.42-43].

Існує кілька різних версій промови Урбана II на раді. Кожен має власний погляд на те, який наголос він зробив у цьому збройному паломництві на Схід. Було оголошено, що у вівторок, 27 листопада, він проведе публічне засідання, щоб зробити чудове оголошення [91, Р.57-58].

Натовп священнослужителів і мирян, що зібрався, був надто великим, щоб уміститись у соборі. Зважаючи на цю обставину, папський престол було встановлено на платформі у відкритому полі за межами східних воріт міста, і коли натовп зібрався, Папа підвівся, щоб звернутися до них [85, Р.42-43] (Додаток А).

Перша розповідь походить від Монаха Роберта, який мав був ідентифікований як пріор Сенука та колишній абат Святого Ремі, який жив близько 1055 – 1122 рр. тому. Його іноді називають Робертом Реймським або Робертом Сен-Ремі. Він стверджує у своєму пролозі, що був присутнім на Клермонському соборі 1095 року. Його приписують до очевидця цих подій, проте його записи датуються через 12 або більше років після проведення собору [87, Р. 80-81].

Спогад дає загальне уявлення про аргументи Понтифіка щодо збройного паломництва аби звільнити Єрусалим: «...Нехай ніяке майно не стримує вас, ніяка турбота про вашу власність. Ваша земля закрита з усіх боків морем і горами і надто густо заселена. Тут небагато багатства, і ґрунт ледве дає достатньо врожаю, щоб прогодувати вас. За це ви вбиваєте і

пожираєте один одного, і ведете війну, і взаємно нищите один одного. Нехай припиняться ваші ненависть і сварки, припиняться ваші громадянські війни і всі ваші незгоди. Вирушайте в дорогу до святого гробу, забирайте землю в тих нечестивих людей і зробіть її своєю...» [87, Р. 80-81].

Урбан II шукав виходу з насильства, яке охопило Європу. Тепер у нього була можливість перенаправити здирство на нехристиян і дозволити боротьбі набути більш духовного аспекту війни проти іншої релігії. Він шукав спосіб та причину зменшити бойові дії в Європі і знайшов вихід у збройному паломництві, щоб знову взяти Єрусалим: «...Однак це царствене місто, розташоване в центрі землі, зараз утримується у полоні ворогів Христа і піддається поклонінню язичників тими, хто не знає Бога. Тому вона прагне і бажає звільнення і не перестає благодіяти вас прийти їй на допомогу. Особливо від вас вона просить допомоги, бо, як ми вже сказали, Бог дав вам велику славу, зброю над усіма іншими народами. Відповідно, вирушайте в цю подорож з нетерпінням для відпущення ваших гріхів, маючи впевненість у нагороді нетлінної слави в царстві небесному...» [64, Р.310-315].

Можна стверджувати, що Урбан II вважав Єрусалим подібний до раю, і він хотів, щоб його слухачі та ті, хто збирався здійснити це паломництво до Єрусалиму, розуміли особливу важливість цього міста. У середньовічній свідомості він був центром світу, і його звільнення було б кроком до звільнення світу від тих, хто не вірив у римо-католицьку віру, проголошену папською владою [15].

Ідея подорожі, духовного оновлення для хрестоносців також пов'язана з формуванням ідеї «Особливого суду» над кожною окремою душею та їхніми особливими страхами пекла та вічного прокляття. Ідея про те, що лицар, який провів більшу частину своєї професійної кар'єри на службі у світського сеньйора, вбиваючи від його імені, тепер може піти в паломництво та битися з ворогами християнства, вбиваючи заради Ісуса, і бути вільним від гріхів свого життя, які він уже вчинив – справила неабияке враження та схвалення [86, Р. 34-35].

Концепція вбивства проти виправданого вбивства або релігійно схваленого вбивства на захист своїх переконань, тобто справедливої війни, починає формуватися в свідомості тих, хто стоїть за рухом хрестових походів.

Одна з розповідей про промову Урбана II - «Gesta Francorum», написана анонімним письменником, пов'язана з Боемундом Антіохійським, незабаром після закінчення Першого хрестового походу: «... Якщо ця земля є спадщиною Бога і Його святим храмом ще до того, як Господь ходив і постраждав там, як розповідають нам священні та пророчі сторінки, то якої додаткової святості та благоговіння вона набула тоді, коли Бог величі прийняв тіло сам там, годувався, ріс і, рухаючись у своїй тілесній силі, ходив туди-сюди по землі? Коротше кажучи, про те, що можна було б розповісти набагато довше, це місце, де була пролита кров Сина Божого, святіша за небо й землю, де тіло, перед смертю якого тремтіли стихії, спочивало в своєму могилі. Якого пошани, на нашу думку, воно заслуговує?...» [10, Р 6 – 8].

У цій заключній частині промови Урбан II зосереджується на суді, зокрема тут на суді тих, хто слухає, нагадуючи їм, що вони можуть змінити свою долю вічних мук на вічний відпочинок і спокій.

Основна увага в «Gesta Francorum» зосереджена на понятті «Deus lo vult», що Бог має план щодо християнства. Крім того, він вихваляв і пропагував насильство проти невірних, сформульоване Урбаном II та іншими прелатами. Звільнити Єрусалим і околиці від влади мусульман [10, Р. 8-10].

Ентузіазм був присутній, але світська підтримка, необхідна для військової кампанії, ще не була створена. Для того, щоб експедиція була успішною, з земної чи військової точки зору, сили, які мали взяти хрест, повинні були знайти спосіб дістатися із Західної Європи до паломницьких шляхів до Єрусалиму. Це була центральна проблема, з якою зіткнувся Папа.

Міська промова почалася з яскравої картини улюблених місць Біблії, які зберігаються мусульманами, і того, як ця територія, освячена тим, що

була місцем спочинку Ісуса, оскверняється турками. Це було ще більш глибоким, оскільки Єрусалим був батьківщиною християнства [59, Р.48 – 49].

Урбан II використовував хвилювання, викликане релігійним запалом аудиторії, щоб наполягати на військовій експедиції, для повернення землі, яка була поза руками християн понад 300 років.

Окрім додаткових зусиль Папи та місцевого церковного апарату, новина про експедицію поширилася через неофіційні контакти та спілкування. Швидкість поширення новин про Єрусалимську кампанію засвідчена не лише літературними розповідями, але й швидкістю самого вербування. Протягом 12 місяців Клермона, мабуть, 70 000 - 80 000 людей уже залишили свої домівки на вирушили на Схід. Географія була широкою, але основна частина відомих хрестоносців походила з північно-східних частин Франції, західної Німеччини та Італії [91, Р.77 – 78]. Відповідь на заклики до чоловіків війни була в основному справою харизми та релігійним запалом – частина воїнів прислухалася до мелодійних проповідей та приєднувалася, а іншу застерігали від подібних дій.

Проблема Урбана II полягала не лише в тому, щоб впоратися з надзвичайним масштабом. Його проповідь закликала до збройного паломництва, і безсумнівно, що більшість тих, хто пішов у Перший хрестовий похід, бачили себе насамперед паломниками до Єрусалиму. Вони дали обітницю поклонятися священним святиням Єрусалиму, і вони виконували одну з найдавніших і найпопулярніших релігійних практик християнства: заслужили прощення гріхів через публічну демонстрацію скорботи або покаяння. Але військове завдання, яке стояло перед цими паломниками, було новим і надзвичайним [60, Р. 12-14].

Воєначальники повинні були придумати засоби для досягнення цілей військової кампанії під керівництвом номінального релігійного глави своєї віри, який не був військовим або матеріально-технічним експерт.

Люди, які взяли хрест і пішли в хрестовий похід, йшли до Палестини через територію Візантійської імперії, європейські землі якої простягалися

від Адріатичного моря до Константинополя. Можливо, прибуття посланців імператора Олексія I, які зверталися за військовою допомогою до Заходу, викликало в голові Урбана ідею про початок експедиції.

Більшість територій, якими попередники Олексія правили протягом століть у Малій Азії та Північній Сирії, нещодавно були захоплені турками-сельджуками, тому можна було очікувати запеклих боїв уздовж усього шляху, що веде від Константинополя до Єрусалиму [60, Р.14-16]. Логістика, пов'язана з пересуванням стільки людей не могла бути завершеною за короткий проміжок часу, тому скоріше потрібні були місяці й роки, щоб солдати залишили позаду своє майно та сім'ї в певній подібності порядку.

2.2 «Релігійний фанатизм чи прагматичні інтереси?»

«Священна війна» XII-го ст., яку Католицька Церква вела проти мусульман східного Середземноморського регіону, була описана як така, що мала як священні, так і світські мотиви. Церква виправдовувала ці війни як праведні справи, започатковані та благословенні Самим Богом. Але, Новий Заповіт можна тлумачити як вчення про те, що всі війни є справді світськими за своїми мотивами [43, Р. 156-160].

Релігійне середовище Європи на той момент було на межі розколу. Головним каталізатором стало те, що Папство почало успішно виводити своїх єпископів з-під контролю світської влади. У свою чергу грецька церква була повністю відділена від римської церкви в 1054 році. Ці розколи дали можливість Понтифіку відновити контроль над своїми релігійними суперниками. Скликання Хрестового походу було ідеальним способом досягнення [74, Р. 305 - 306].

Головний акцент ставився на демонстрації папської влади над своїми релігійними суперниками. Ключні реформи проти мирян деякою мірою окреслює цей процес. Протягом XI-го ст. «...єпископи були феодальними князями; подекуди єпископство було спадковою кастою. Тим часом віра

народу псувалась забобонами. Проблема реформи постала гостро...» [74, Р. 306 - 307].

Штаб-квартира цієї реформи була в Кліюні, у Франція, де Урбан II був абатом до свого понтифікату. Деякі єпископи бачили корупцію, спричинену мирянами, які призначали власне духовенство. Вони «усвідомили, що благополуччя Церкви залежить від свободи від мирського контролю» [74, Р. 306-307].

Згодом ця ідея переросла в претензії папства на право скидати монархів і звільняти підданих від їхньої цивільної вірності. Їхнє міркування сформувалося таким чином: «Церква не могла сподіватися залишитися вільною в духовному порядку без певного ступеня цивільного контролю». [74, Р.316-318].

Фактично, найвидатнішою фігурою в папській реформі був Григорій VII [46, Р.29-33]. «...Григорій бажав, щоб Урбан став його наступником... але зі спадщиною Григорія було непросто впоратися, і новий Папа, незважаючи на все його бажання наслідувати стопи Григорія, був змушений опинитися в дуже складних ситуаціях...» [65, Р.208-214].

У 1054 році, на християнській арені з'явився ще один суперник Папи Римського - Греко-Православна Церква, яка поставила візантійського імператора своїм главою [85, Р. 96-97].

У той же час турки-мусульмани зміцнювалися в Малій Азії, що створило серйозну безпосередню загрозу для Візантійської імперії. Імператор попросив папу Григорія VII про військову допомогу: «...Імператор не забував, що був головою церкви, яка відкололася від Папи... і завжди був готовий вилікувати розкол, якщо Папа піде йому назустріч. Проте жоден грек не розумів, що Папа не міг піти на дорогу до компромісу з помилкою [49, Р.21-25].

Однак Григорій хотів скористатися нагодою. Здійснивши хрестовий похід, він сподівався, відновити релігійний союз між Заходом і Сходом. Звісно, із встановленням контролю за першим. Будучи талановитим

державним діячем, Григорій виробив новий план. Священну війну проти маврів, яка так успішно велася в Іспанії, слід було поширити на Азію. Його війська виженуть невірних і тоді християни Сходу вирішать свої суперечки та визнають верховенство Риму [85, Р. 99-109].

Папа так і не побачив, як його ідея хрестового походу втілилася в життя, і саме його наступник, Урбан II, підхопив плани попередника, надав їм більш чіткої форми. Не дивно, що новообраний Папа також бажав повернути грецьку церкву назад, як римської частини, і до того ж не йдучи на компроміс.

Урбан II цілком міг мати суто релігійні мотиви за цим об'єднанням фракцій. Однак слід пам'ятати, що імператор Олексій I просив Папу посилати йому на допомогу тільки найманців, щоб будь-які завоювання були виграні виключно для імперії. Натомість Папа зібрав величезну армію регулярних солдатів, які залишилися вірними собі [21, Р. 545].

Ця латинська армія не тільки не змогла відмовитися від контролю над усіма своїми завоюваннями Імператору але замість цього, як і очікувалося, вони перетворили свої завоювання на власні латинські королівства. Понтифік сприймав цю світську боротьбу за владу, тримаючи свого релігійного суперника під контролем, поки вони не підкорилися Риму, коли він зібрав цю велику армію.

Варто зазначити, що генеза хрестових походів безпосередньо простежується з морального та політичного станів західного християнства в XI ст. [21, Р. 545].

У зв'язку з цим аналіз політичного оточення Папи має також виявити деякі потенційні мотиви для оголошення Хрестового походу. Зокрема, одні з світських причин полягали у відверненні уваги військ імператора від боротьби з прихильниками Папи та страх перед зростаючими ісламськими завоюваннями. Ці особливості були ймовірними мотивами для виклику Хрестового походу із врахуванням політичного тиску Папи в 1095 році.

Священна Римська імперія ворогувала з папством протягом переважної частини століття. Папи вважали Імперію своїм захисником від язичницьких ворогів, а імператори потребували визнання Церквою того, що влада імператорів походить безпосередньо від Бога. Але на цьому їхній симбіоз закінчувався [21, Р. 546]. Коли Генріх IV став імператором у 1056 році, розбіжності поглибилися.

Його власна імперія була поділена між прихильниками Папи та німецькими єпископами, які обурювалися реформами папи та його союзом із норманами [74, Р. 292 - 293]. Справді, у 1084 році за наказом Генріха IV рада німецьких єпископів у Майнці скинула Папу Григорія VII і обрали власного «антипапу» [74, Р. 293 - 294].

Слід зазначити, що Григорій VII був одним із великих реформаторів Римо-Католицької Церкви. Його місія полягала у звільненні Церкви від корупції мирян, що становило пряму загрозу багатьом владним структурам, у тому числі німецьким єпископам Імперії [90, Р.179-180].

Наступник Григорія, француз Урбан II, був обраний Папою із зобов'язаннями виконувати вказівки попередника. Заклик нового очільника Католицької церкви до хрестового походу в 1095 році частково був спробою продемонструвати свою папську владу. Григорій VII, та Урбан II стверджували, що єдина дійсна теократія - папська, а не королівська [90, Р. 180 - 183].

Одним із дуже ефективних способів для Папи справити враження на Генріха IV у тому, що його папська влада є більшою, ніж королівська влада, було б переконати війська залишити свого пана та почали війну від імені Папи. І саме це сталося в 1095 році.

Крім того, через громадянську війну між папистами та імперіалістами Урбан II був змушений утекти з Риму, а тому частину правління пробув в екзилі [98, Р. 101 – 103].

Заклик проповіддю: «...спрямувати бурхливу енергію християнських воїнів проти невірних...» насправді була спробою використати війська

імперії на якесь інше завдання, спрямоване подалі від його Риму. Підкріпленням цього свідчить значна кількість німецької армії в Першому хрестовому поході і ці сили імператора Генріха IV випадково залишили Італію в рік початку Хрестового походу, 1097 [98, Р. 103 – 104].

До того ж новому Папі довелося боротися зі зростаючим ісламським впливом у регіоні. Під час понтифікату Урбана II могутність Візантійської імперії була в занепаді. Їй загрожували турки-сельджуки, і імператор просив папства про військову допомогу. Понтифік запевнив імператора, що війська прибудуть, але сам він усвідомив необхідність таких дій, оскільки його власні інтереси також були під загрозою.

До прикладу свійського мотиву можна віднести рекрутування Папою війська: «...Урбан II пообіцяв запросити рекрутів... Він був тим більш охочий, бо боявся, що Константинополь не такий сильний, як вважав його імператор. Будь-якої миті турки можуть увірватися; і тоді вони опинились би на кордонах латинського заходу, це його власна відповідальність...» [49, Р. 21- 25].

Отож, в цілому можна стверджувати, що, папство могло спонукати проповідувати Хрестовий похід з багатьох світських причин на додаток до священних. Враховуючи його релігійне оточення, новообраний Папа - Урбан II міг би скликати хрестовий похід, щоб закарбувати собі спадщину в історії, вийшовши з тіні великого реформатора Григорія VII. Проте, можливо припустити, що, він хотів підпорядкувати Грецьку Православну Церкву, яка відокремилася від папства лише 40 років тому, назад під Римо-Католицьку Церкву.

Враховуючи його політичне оточення, Папа міг керуватися необхідністю посилити папську владу проти загроз Священної Римської імперії, або його заклик до хрестового походу міг бути спробою зупинити німецьких католиків у боротьбі з паптистами, керуючи їх енергію в іншому місці. Або, як нагадує нам Фулідід, можливо, Папою керував світський страх, коли він розглядав зростаючу регіональну ісламську загрозу. Усе це є

серйозними можливостями для світських мотивів Першого хрестового походу, враховуючи складне середовище папи Урбана II [38, Р. 105-106].

В той час, коли імператор Олексій I попросив Урбана II про військову допомогу, він попросив лише найманців, щоб допомогти йому відвоювати Малу Азію. Натомість у своїй проповіді Папа закликав до відновлення «особливої святості Єрусалиму» від «турецького осквернення». Це змусило лідерів хрестоносців, таких як Петро Відлюдник і Вальтер Безгрошовий, очолити «...компанію з 12000 дискваліфікованих нерегулярних військ, рушених вірою та голодом... до Константинополя, як хмара сарани, навряд чи те, про що просив Олексій у своєму зверненні...» [30, Р. 92-119].

Папа закликав завоювати «...місто, яке Олексій особливо не бажав захоплювати. Теперішнім правителем Єрусалиму був халіф Єгипту, який був у дружніх стосунках з імператором...» [49, Р.23 – 26].

Крім того, предаставники римсько-католицька також підняли позабіблійні літературні твори своїх попередників до такого ж рівня авторитету, як Святе Письмо, і тим самим зробивши твори ще однією основоположною доктриною для Урбана II.

Зокрема, Папа посилався на думки Августина про принцип «справедливої війни» як на виправдання свого хрестового походу, коли Папа закликав до «необхідності ведення праведних воєн». Августин припустив, що мотиви певних воєн є справедливими. «...Ми, християни, називаємо правителів щасливими... якщо вони містять кривду через необхідність керувати державою та захищати її...» [29, Р. 200-203].

Августин припустив, що справедлива війна має на меті отримати реституцію за шкоду шляхом повернення до довоєнного статусу-кво, і що правитель, який веде таку війну, насправді відіграє роль Божого бича [29, Р. 203-205].

Папа чітко застосував цю теорію, коли закликав католиків відвоювати місто Єрусалим у мусульман, повернувши місту довоєнний статус християнства, і бичуючи своїх гнобителів-мусульман. Вплив Августина на

Урбана II також можна побачити в кампаніях, які були результатом [45, Р. 264-275].

Остаточним аналізом проповіді Урбана II 1095 року є пошук будь-якої політико-релігійної символіки, яку він міг використати. Наявність політичної символіки в проповіді Папи не доводить, що його мотиви були світськими, але таке відкриття, безсумнівно, додасть ще один експонат до зростаючої купи доказів. Зокрема, проповідь Понтифіка включає «риторику, обстановку та конденсацію», усі ключові елементи політичної символіки. Такий символізм свідчить про те, що священного змісту проповіді було недостатньо, щоб отримати підтримку, яку він бажав для цієї чужої війни, тому він вдався до політичної символіки для досягнення своїх цілей [48, 104-105].

Перший доказом може слугувати риторика. Урбан II спритно розширив і застосував ідею «Миру Божого» (ідея, яка народилася на початку XI-го ст., коли єпископи встановили перемир'я, щоб змусити християнські народи припинити воювати один проти одного), закликаючи католиків припинити воювати один з одним і вступити в боротьбу проти «невірних». Крім того, Папа оголосив повну індульгенцію (прощення всього мирського покарання за гріх) для кожного, хто взяв участь у хрестовому поході.

Як писав хрестоносець Жоффруа де Вільгардуен: «...оскільки індульгенція була настільки великою, серця людей були дуже зворушені і багато хто прийняв хрест, тому що індульгенція була такою великою» [48, 105 – 106].

Мюррей Едельман припускає, що політичний символ риторики є потужним знаряддям впливу на людські серця: «...Сильні символи виправдовують долю людини та її вчинки; і вони викликаються не тільки явно, але й імпліцитно через структуру мови...» [50, Р. 129.-133].

Карл Ерדманн робить це твердження ще одним кроком далі, припускаючи, що Папа маніпулював масами: «...Урбан II використовував такі посилення на Єрусалим, Гробницю та паломництво просто як порожні

гасла, спрямовані на те, щоб ввести в оману благочестивих людей, включаючи духовенство, щоб вони підтримали його таємну мету...» [44, Р. 3-15]. Згідно з Ердманном, цією метою було скріпити військово-світський союз між Римом і Візантією для відвоювання Малої Азії.

Крім того, Папа використовував політичний символ встановлення на свою користь. Він був обережним, щоб донести своє повідомлення до доброзичливої аудиторії, навіть вихваляючи хоробрість франків: «...Коли Урбан II розмовляв із французами як француз, його красномовство, безсумнівно, було непереборним. Він вибрав правильний момент і правильну аудиторію для звернення, яке, безсумнівно, провалилося б у цинічній і розділеній Італії...» [38, Р.102-111].

Згідно з Едельманом, «...спільним елементом у політичних умовах...є те, що вони створені без сором'язливості, щоб підкреслити відхід від повсякденної рутини чоловіків, особлива або героїчна якість...» [50, Р.96-98].

Урбан II свідомо обрав цю аудиторію, знаючи, що його послання було б набагато краще сприйнято лише завдяки політичній символіці, незалежно від змісту проповіді. «...Символи згущення викликають емоції, пов'язані з ситуацією. Вони згущуються в одну символічну подію, знак або акт патріотичної гордості, тривоги, спогадів про минулу славу чи приниження, обіцянок майбутньої величі» [50, Р. 36-40]. Справді, проповідь Урбана включала всі ці елементи.

Враховуючи такі аргументи та факти, можна дійти до висновку, що справжня проповідь Папи 1095 року, виявляється відхиленням від початкового наміру хрестового походу, що свідчить про деякі альтернативні мотиви. І хоча основоположна доктрина Нового Заповіту не підтримує хрестові походи, Урбан II, можливо, вважав себе виправданим у тому, щоб назвати Перший хрестовий похід на основі доктрин Старого Завіту та творів Августина.

Однак ці виправдання можна пояснити просто як форму політичної символіки, яка використовується для маніпулювання масами, щоб вони

підтримували світські цілі Папи. Дійсно, враховуючи багатослівність проповіді Понтифіка 1095 року, папство могло мати багато різноманітних мотивів для проповідкування Першого хрестового походу, як світських, так і священних.

2.3 Формування та початок діяльності «Miles Christi»-«Войнів Христа»

Ідеологічне зростання військових орденів було спричинене теологічними змінами ставлення Церкви до справедливої війни. До Хрестового Походу рух за «Мир Божий» розробив політику всередині Церкви, згідно з якою лицарям слід було заборонити воювати між собою, а натомість вони повинні спрямовувати свою енергію на боротьбу за Церкву. До цього лицарський клас перебував у майже постійному стані громадянської війни між собою та з представниками церкви [31, Р. 7-9].

Як уже згадувалося, на Клермонському соборі 1095 року Папа Урбан II виступив з промовою у якій закликав світських лицарів служити церкві, аргументуючи це тим, що «...ви твердіше, ніж будь-коли, пообіцяли зберігати мир між собою та права церкви, вам ще належить виконати важливу роботу...» [56, 1-6]. Цим зверненням Понтифік навмисно намагався заохотити світських лицарів боротися за Бога в Хрестових походах.

Таким чином церква створила прийнятну форму війни окресливши її в рамках християнської ідеології. Хоча Папа не заохочував монахів до хрестового походу, військові ордени не могли б існувати без ідеологічної настанови, що була виявлена у промовах. Церква використовувала принцип пацифізму щодо християнської загрози, а тому поява лицарів на служінні у Церкви змусила вдалися до реформи ідеології, ключовим принципом якої була ідея «Miles Christi».

Термін «Miles Christi» був важливим для ідеології військових орденів і мав вирішальне значення для розуміння їхнього приходу до влади. Увійшовши в ужиток у писаннях святого Августина і буквально означаючи

«Воїн Христа», воно відображає обов'язок християнського лицаря захищати християнський світ від зовнішнього зла. Приклад ставився у тому: «...Як чернець боровся з духовними ворогами Церкви у своєму монастирі, воїн Христа боровся з фізичними ворогами християнства...». Замість того, щоб скоїти гріх убивства, традиційного християнського погляду на війну «*Miles Christi*» насправді покався за свої гріхи [59, Р. 28-29].

Лицарі військових орденів за визначенням були «*Miles Christi*», і їхній розвиток і прихід до влади були б неможливі без широкого визнання цієї ідеї. Для Церкви військові ордени були ідеальним виходом для лицарського класу, навіть якщо не було офіційної пропаганди Хрестового походу [59, Р. 39-40].

Тому Церква була більш ніж готова підтримати їх та дозволити їхній владі зростати як у Святій Землі, так і по всій Європі. Домінуюча європейська ідеологія та мінлива теологія Церкви відіграла велику роль у зростанні військових орденів, і їй безпосередньо сприяла теологічна підтримка св. Бернарда.

Найбільшим ідеологічним прихильником військових орденів був, мабуть, вищезгаданий святий Бернард Клервоський. Він мав зв'язки з лицарями хреста та Гуго Пейським через графів Шампані. Близько 1130 року Гуго попросив його допомогти у вербуванні, і він написав «*In Praise of the New Knighthood*». Незважаючи на те, що в документі йдеться саме про тамплієрів, він дає раціональне пояснення військової діяльності всіх орденів [86, Р. 30-31].

Бернард описує: «...невідомий світові... веде невтомну подвійну боротьбу проти плоті та крові, а також проти нематеріальних сил зла в небі...» [32, Р. 8 – 10].

Тут Бернард дає найчіткіше можливе пояснення того, як брат військового ордену вів і духовну битву ченця, і фізичну битву світського лицаря. У той же час він також повністю відокремлює їх від світських лицарів, пишучи, що «...Войни Христа ведуть боротьбою в гармонії без злості

не прагнучи облити кровю ворога свої руки... Смерть заплямована злочином, але відзначена великим ступенем слави...» [32, Р. 10 - 13].

Борючись за Христа, військові ордени боролися за праведне діло - досягнення миру, тому вбивати ворогів у бою не було гріхом, як вчили традиційно. Слід зауважити, однак, що хоча Бернард надав вагомий аргумент на користь існування монахів-воїнів, опозиція залишалася проти цього, за загальним визнанням, суперечливого ідеалу [59, Р. 46-47].

Бернард був одним із провідних релігійних письменників того часу, і, підтримуючи військові ордени, він запросив подальшу підтримку з боку релігійних і світських джерел, що було критично важливим для їхнього зростання влади та впливу. Він обґрунтовував усі накази, звертаючи на них увагу впливових людей, які мали вирішальне значення для зростання матеріальної могутності Ордену [59, Р. 47-46].

Якщо захист паломників і теологічні зміни були важливими чинниками піднесення військових орденів, то накопичення багатства завдяки щедрим благодійникам було абсолютно необхідним для зростання їхньої економічної могутності. Основними джерелами багатства для військових орденів були подарунки, які дарували їм західні благодійники за всі духовні причин.

Літні заможні дворяни зазвичай віддавали свої землі Орденам, щоб вони могли піклуватися про них на старість. Люди з нижчим економічним статусом могли стати слугами ордену, якщо не мали матеріальних благ, які могли б віддати. У випадках як високих, так і низьких надходжень Ордени забезпечуватимуть захист і підтримку. Більшою, ніж ці дві переваги дарування, була мотивація жертвувати, щоб досягти спасіння. Віддаючи військовим орденам, завданням яких була боротьба з ворогами Христа, благодійники прагнули спокутувати власні гріхи, подібно до братів, які приєдналися до орденів [59, Р. 39-43].

Сприяння духовному прощенню через пожертвування військовим орденам призвело до їхнього розширення. Крім того, вони змогли

накопичити дивовижні суми цього багатства завдяки заступництву ключових осіб у Європі того часу.

Військові ордени отримали значну користь від заступництва високого духовенства та світських правителів як на Сході, так і на Заході. На Сході «госпітальєри» отримали замки від графа Раймонда II Тріполі та короля Фулька Єрусалиму [71, Р. 125-127]. Ключові політичні фігури Святої Землі знали, що посилення влади військових орденів допоможе їм утримати власну владу. Син Раймунда II, граф Раймонд III Тріполі, був благодійником прокаженого Ордену Святого Лазаря [101, с. 36 – 40].

Обіцянка порятунку привернула могутніх благодійників навіть до менших орденів. На Заході всі військові ордени користувалися підтримкою духовенства та високопоставленої аристократії.

Як і на Сході, західні монархи також надали підтримку. Королі Піренейського півострова, такі як король Альфонсо I Арагонський і король Альфонсо IX Леонський, були особливо щедрими [71, Р. 161-162]. Люди, які отримували патронат над військовими орденами, були наймогутнішими в Європі та на Латинському Сході. Прив'язавшись до їхнього престижу та скориставшись ним, військові ордени отримали легітимність і силу, яких вони не могли отримати ніде в іншому місці. Без їхньої підтримки Ордени ніколи б не досягли такої влади чи такого багатства, як вони досягли.

Величезне багатство військових орденів було як у формі ліквідного капіталу, так і у формі земельної власності по всій Європі. На Заході «тамплієри» та «госпітальєри» заволоділи власністю по всій Європі [5, Р. 13-16]. Навіть менші ордени стали контролювати величезні ділянки землі. До прикладу, Тевтоський Орден здійснював контроль над великою власністю у Східній Європі, а ордени Сантьяго та Лазаря придбали землі далеко від Леона, як Угорщина, та Єрусалиму, як Англія [86, Р. 97].

Дарування власності в багатьох королівствах та імперіях означало, що військові ордени не підпорядковувалися ніякому свійському монарху.

Контроль будь-якої однієї світської влади, надавав їм більше свободи від зовнішнього контролю.

Коли вони накопичували більше багатства, вони викликали критику та наживали ворогів, які згодом ставали небезпечними. Іноді вони отримували ліквідний капітал, як, наприклад, коли Фульк, граф Анжуйський і майбутній король Єрусалиму, давав «тамплієрам» 30 ліврів анжевінів на рік, починаючи з 1120 року, або коли король Леона Альфонсо IX видав указ, щоб Орден Сантьяго отримував десять відсотків від усіх гроші, викарбувані в його землях [5, Р. 11-12]; [86, Р. 152-153].

Одне з найцікавіших пожертвувань було в 1131 році, коли король Арагону Альфонсо I заповів церкві Гробу Господнього, «тамплієрам» і «госпітальєрам»: «...все моє королівство, а також мою світлість на всьому просторі мого королівства суверенітет і права, які я маю над усім населенням моєї землі...» [71, Р. 161].

Хоча заповіт ніколи не було виконано, це означало, що ордени були достатньо могутніми, щоб виправдати залишення цілого королівства. Королівство Арагон не потрапило під контроль орденів, однак їхні величезні володіння змогли успішно підтримувати лицарів як захисників Святої Землі. Вони забезпечували як повсякденне постачання, так і доходи, які використовувалися для навчання братів і зміцнення замків [86, Р. 37-38].

Велике багатство військових орденів дало їм повну економічну незалежність, а їхній контроль над значною кількістю землі, ресурсів і робочої сили дозволив їм стати значною політичною та економічною силою у Європі. Ці набуті багатства були необхідними для підтримки орденів і розбудови оборони. Економічна могутність військових орденів сприяла їхньому безперервному зростанню, що також було результатом свобод, що надавала їм Церква.

Таким чином, вони не контролювалися великою церковною ієрархією, що стояла над ними, і могли рости без контролю з боку місцевої влади.

Севард пише, що: «... вони були Церквою в Церкві, і державою в державі...» [86, Р. 35-37].

Можливо, це найкраще демонструє їхній контроль над податками, які називаються десятиною, які традиційно залишалися за Церквою. У середні віки 10% річного доходу кожного християнина сплачувалося церкві, але завдяки папській владі ордени були звільнені від сплати [78, Р. 6-12].

Цей особливий привілей пішов ще далі. У Початковому правилі «тамплієрів» сказано, що «...ви, хто живете суспільним життям, можете отримувати десятину...» [42, Р. 46]. Коли Папа Паскаль II офіційно визнав «госпітальєрів» у 1113 році, папська булла оголосила: «...Більше того, що стосується десятин ваших доходів... ми цим постановляю і постановляю, щоб вони були утримані вашим власним госпіталем, незважаючи на всю опозицію з боку єпископів і їхнього духовенства...» [42, Р. 46].

Інакше кажучи дохід, який вони отримували від десятини, пішов би церкві, що здобуло Орденам серйозних ворогів і критиків у вищих ешелонах духовництва. Збір десятини був формою економічної влади, тоді як придбання стратегічно важливих замків було критично важливим для військової могутності Орденів.

Наслідком Першого хрестового походу стало те, що у арміях нових хрестоносних державах почався дефіцит поступлення здорових чоловіків. Така ситуація зіграла на руку Орденам, які поступово почали приходити до влади. Незважаючи на величезні зусилля, які були докладені для захоплення Святої Землі під час Першого хрестового походу, дуже мало хрестоносців залишилося на Сході [32, Р. 19-25].

Невелика кількість, яка залишилася, була ще більше виснажена через майже постійні війни та хвороби. Проте Єрусалимське королівство постійно перебувало під загрозою нападу, і хоча система захисту була теоретично сильною, не вистачало людей, щоб зробити її ефективною. Замки та міста у стратегічних місцях мали бути укомплектовані гарнізонами, які могли відступати за товстими стінами та тримати облогу нескінченно довго.

Військо королівства могло бути сформовано з цих гарнізонів і лицарів, наданих дворянинами, які були віддані короні. Однак не вистачало людей для належного заповнення, і коли військо королівства було зібрано, гарнізони були значно скорочені, роблячи їх дуже вразливими [57, Р. 54-55].

Не вистачало людей, щоб належним чином захистити королівство, але військові накази забезпечували ідеальне рішення. Будучи духовно зобов'язаними допомагати релігійній справі держав хрестоносців, їхній розвиток для заповнення військових слабкостей відіграв велику роль у зростанні їхньої оборонної могутності.

Військові ордени здобули вражаючу економічну могутність завдяки пожертвуванню багатствам, але їхня політична та військова влада у Святій Землі походила від замків, які вони контролювали і були стратегічно розташовані для оборони. Ці замки потрапили під контроль військових орденів найчастіше через подарунки покровителів у державах хрестоносців [57, Р. 56-57].

Оскільки державам хрестоносців було довірено так багато оборонної влади, тодішні ордени стали могутньою силою в політиці хрестоносців. Безпека королівства була під їхнім контролем. Подібним чином на Піренейському півострові Орден Калатрави був заснований для гарнізону замку, який мав стратегічне значення для захисту кастильської столиці Толедо, а Орден Сантьяго отримав оборонні замки на кастильському кордоні [86, Р. 148-152]. Це було не лише Святий Земля, де військові порядки були критично важливі для виживання світської влади. Однак саме в державах хрестоносців вони стали ключовою силою у військових справах.

Поставляючи необхідну робочу силу та утримуючи оборонні замки, військові ордени зрештою переросли свою початкову функцію захисту паломників і стали однією з найбільших сил у військовому світі латинських франків на Сході. «...Завдяки їхнім жертвам, земля хрестових походів... витримала майже два століття...», - пише Севард [86, Р. 18]. Навіть коли не було відкритої кампанії, були постійні напади на краю території

хрестоносців, що призвело до встановлення контролю над фортецями. Ордени також відігравали ключову роль у будь-яких військових нападах на держави хрестоносців.

Під час правління короля Єрусалиму Болдуїна IV королівство не могло почати військову операцію без підтримки військових орденів. У королівстві не було достатньо лицарів, щоб зібрати військо без них [57, Р. 88 -90]. Ордени контролювали функціонування військової сили в державах хрестоносців. Завдячуючи своїм статкам та привілеям вони піднялися з благодійної організації та невеликої групи бідних лицарів до сили, яка здійснювала контроль як у Європі, так і у Святій Землі.

Отже, зростання військових орденів відбулося завдяки ряду теологічних, економічних і військових факторів, а також підтримці могутніх благодійників. Це було ідеальне поєднання церковної підтримки, пожертвувань різного капіталу та практичних потреб. Без цих обставин не змогли б сформуватися такі суперечливі групи. Ідея бойового ченця суперечила попередній християнській ідеології, але мала великий успіх. Різні форми підтримки зробили войовничий ідеал прийнятним у християнському суспільстві, незважаючи на його суперечливу природу. Військові ордени були перетворені на найвпливовіші перетворилися на найважливіші політичні, релігійні та військові організації XII ст., не беручи до уваги те, що поєднання віри та війни породжувало несумісну ситуацію.

РОЗДІЛ III

ЄСТВО КЛЮЧОВИХ ДУХОВНО-ЛИЦАРСЬКИХ ОРДЕНІВ

3.1 Орден Святого Іоанна Єрусалимського

Орден Госпітальєрів – у ранішній формі іменувався як Орден Святого Іоанна Єрусалимського. Зародження ордену припадало на XI ст. із метою надання медичної допомоги та захисту паломників у Святій Землі.

Термін «Госпітальєр» має свої корені у «Госпіталь» - шпиталь, заснованому близько 1023 року в Єрусалимі італійськими купцями з Амальфі, які везли туди товари, необхідні на Сході. Італійські купці з Амальфі могли вільно та безпечно подорожувати по всій ісламській країні та відвідувати святі місця, коли мали нагоду [69, Р. 15-23]. Але спершу вони не мали свого місця в Єрусалимі, де могли б зупинитися і відпочити на деякий час, як це було в прибережних містах. Тому купці зібрали якомога більше людей зі своїх міст і відвідали єгипетського фатимідського халіфа Мустансір-Біллаха (1036-1094) і подали свої прохання в письмовій формі, про згоду на будівництво церкви в Єрусалимі. Прийнявши прохання жителів Амальфі, халіф надіслав письмовий наказ губернатору Єрусалиму, в якому повідомив їм, що потрібно виділити відповідну територію, для будівництва в тій частині міста, де проживали місцеві християни [69, Р. 15-23].

Таким чином, отримавши необхідний дозвіл, купці спочатку на зібрані між собою гроші побудували у відведеному їм місці монастир на честь Діви Марії. При монастирі були побудовані гостинні двори. Коли будівництво будівлі було завершено, з Амальфі привезли абата та монахів і створили адміністрацію монастиря. Заважаючи на латинське походження прибічників монастиря, він почав іменуватися - Латинським монастирем [24, Р. 85-94].

Варто звернути увагу на записи Віллермуса, згідно з якими можна дійти до висновку, що монастир, який купці спочатку побудували для себе, і жіночий монастир, заснований для розміщення жінок-паломників, не мали достатньо місць для паломників. З цієї причини латинський монастир

заснував лікарню на відведеній їм території в Єрусалимі для допомоги бідним і хворим паломникам. Крім того, було досягнуто домовленості про забезпечення щоденних харчових потреб особам, які перебувають у хоспісі, залишками їжі з обох монастирів. Цей заклад був освячений в ім'я святого Іоанна, який був патріархом в Олександрії [94, Р. 423-424].

Організація, керована людьми з Амальфі, які прийняли чернечі обітниця, спочатку не мала великого багатства чи доходу. Однак щороку жителі Амальфі збирали між собою пожертви та через тих, хто їздив до Єрусалиму, пересилали настоятелю монастиря. Безсумнівно, пожертви надходили до цього монастиря не лише з Амальфі, а й з інших частин Європи. Цими жертвами спочатку задовольнялися потреби священників і монахинь, які служили в Латинському монастирі, а потім решту суми використовували для допомоги нужденним паломникам, які приходили до хоспісу [94, Р. 424-425].

Ця організація продовжувала своє існування як благодійна установа в цих умовах протягом багатьох років, поки після Першого хрестового походу в Єрусалимі не було створено Королівство хрестоносців. З цього часу великий госпіталь і собор були побудовані в Єрусалимі, де могли лікуватися більше тисячі пацієнтів, і присвячені Святому Жану Баптисту (Святому Іоанну Хрестителю) [25, Р. 87 -88].

Згодом, коли ченці стали військовим орденом, вони відмовилися від патронату Алмонера й віддали себе під більш високопоставлену опіку св. Іоанна Хрестителя, у цей час вони стали відомі як «Лицарі-госпітальєри св. Іоанна».

Особа, яка стояла на чолі Жанської організації, іменувалася Магістром. Під час захоплення Єрусалима хрестоносцями в 1099 році цим магістром був чоловік, на ім'я Жерар. Він був виведений з міста разом з усіма християнами губернатором Фатимідів Іфтіхаром ад-Давла перед початком облоги хрестоносців. Жерард, завдяки своїм знанням умов регіону дуже допоміг хрестоносцям [58, Р. 6-16].

Після захоплення Єрусалиму 15 липня 1099 року тут було створено Єрусалимське королівство хрестоносців. Таким чином, організація, яка швидко розвивалася в нових умовах, за короткий час стала самостійною сектою. Відтепер цей орден, який постав перед нами під назвою "Госпітальєри" був прямо зобов'язаний коритися Папі. На цю секту духовенство віддавало десятку частину своїх доходів, а також багато багатих людей робили великі земельні пожертви секті.

Після завоювання Єрусалиму хрестоносцями у 1099 році орден набуває значних змін. Конституція Єрусалимського королівства щодо хрестових походів зобов'язувала Орден взяти на себе військовий захист хворих, паломників та територій, які хрестоносці завоювали у мусульман. Тобто, Орден додав військові операції до своєї місії [69, Р.63-65].

Під час правління Короля Єрусалиму Балдуїна II (1118-1131) Госпітальєри отримали подальший розвиток. Раймон де Пюї (1120-1160), який змінив Жерара, після його смерті, вважав, що орден повинен займатися не лише благодійністю, а й військовими справами та бути готовим до боротьби, щоб зберегти паломництво.

Сам Раймонд був людиною шляхетної крові, тому безсумнівно був урочисто прозваний лицарем у військовий спосіб. Він присягнувся використовувати меч проти тих, хто наважується дотримуватися визнаного закону права. Крім того, він міг по праву посвятити в лицаря тих людей, яких він вважав «належним чином і справді підготовленими, гідними та добре кваліфікованими» [69, Р.65-67].

Відповідно до статусу Раймонд, взявши на себе різноманітні обов'язки, зокрема і за реформу ордену. Перш за все, він довів свій план до відома патріарха і отримав згоду. Відповідно були ухвалені, «і брати присягнули захищати Гріб Господній і вести винищувальну війну проти невірних. Від 1153 року було встановлено, що брати ордена мали носити хрест на одязі, зліва на грудях. Спочатку цей одяг складався з широкого габіту з широкими

розрізами для рук. Зазвичай вважається, що хрест був білим і мав характерну вісьми кінцеву форму [27, Р. 75-79].

У папських листах 1248 і 1259 рр. одяг ордену, який серйозно перешкоджав бойовим діям, був змінений на полі бою - дозволялося носити червоний обладунок з білим хрестом на ньому [67, Р. 85 - 86].

Таким чином, Раймонд перетворив свій орден на лицарський. Після цього в секту продовжували входити ченці, які займалися благодійністю. Однак, окрім чернечої присяги, головним обов'язком ордену для лицарів, які присягнули воювати проти мусульман, стало боротися за захист кордонів хрестоносців. Знаком розрізнення лицарів-госпітальєрів на початковому етапі ордену був червоний плащ з білим хрестом який пізніше був змінений на більш відомий чорний плащ і білий хрест а вже до XIII ст. набув восьми кінцевої форми, відомої сьогодні як Мальтійський хрест [67, Р. 86 – 87] (Додаток Б).

Брати-рицарі та брати-сержанти лицарів-госпітальєрів носили ідентичну звичку: чорне пальто з білим хрестом (пізніше відомий як Мальтійський хрест). Папа Інокентій IV дозволив усім бойовим братам носити на полі бою червоний мундир з білим хрестом у 1248 році, але його наступник Папа Олександр IV чітко зазначив про те, що в амуніцію братів-рицарі повинен входити червоний мундир з білим хрестом, а сержантські обладунки мали складати чорний мундир. Надалі правило піддалося зміні. Під час бою, мундир воїнів мав червоний сюртук з білим хрестом та чорну мантию з білим хрестом [67, Р. 88 – 89].

Характерний восьми кінцевий хрест, який був ідентифікаційним символом лицарів-госпітальєрів, надалі дістав всесвітню славу, як Мальтійський хрест, спочатку був символом італійської республіки Амальфі. Вісім кінців хреста символізували вісім чеснот лицаря-госпітальєра: вірність, благочестя, відвертість, хоробрість, славу і честь, зневагу до смерті, послужливість до бідних і хворих, пошану до церкви [8, Р. 28-30].

У процесі розвитку хрестоносної кампанії, діяльність Госпітальєрів стала роздвоєною, демонструючи як військові функції, так і щоденні молитви. Серед посад Госпітальєрів (Додаток Госпітальє 3) були сестри-годувальниці, священник, лицарі та сержанти, які складали обітниці бідності, цнотливості та послуху. Вони були латинськими релігійними представниками Римської церкви [8, Р 28-30].

Слід виділити представників лицарства, які повинні були битися та поклонятися. Лицарі не були ченцями і не жили в монастирі, а також не були просто добровольцями-хрестоносцями, оскільки їхні обітниці тривали все життя. Вони були «*milites Christi*», у перекладі - воїнами Христа.

Орден офіційно був визнаний Папою Пасхалієм II. Статут заснування лікарні у формі листа «*Pie postulatio voluntatis*» («Найблагодішніша вимога») був написаний у 1113 році з метою встановлення паритету привілеїв з іншими релігійними громадами та захисту від фінансових накладень світською владою, який надав Ордену автономію від місцевої церковної влади та підтвердив його незалежність [8, Р 30-32].

Конституція Ордену зазнала подальшого розвитку після завоювання Родосу в 1310 році. Генеральний капітул Монпельє в 1330 році організував там братів відповідно до їхніх відповідних мов, кожному з яких було призначено «стовпом» одного з приставів. До англомовних було віднесено тюркополієра, який спочатку командував легкою кавалерією, набраною з корінного населення, яке становило частину латинських військ у Палестині [14].

«Стовп» головував на зборах, на яких обговорювалися справи мов на Родосі, і передбачалося, що він надасть лицарям «корчму» або «оберж», у якому вони зможуть жити. Теоретично він був постійним мешканцем монастиря; але на практиці часто відвідував Англію, де його час від часу наймав магістр, щоб контролювати пріора.

Орден отримав низку привілеїв. Його учасники були звільнені від влади місцевих ординаріїв і від сплати десятини. Їм було дозволено розміщувати в усіх своїх будинках, крім світських писарів, стільки мирян, скільки було потрібно для догляду за бідними та хворими. Усі вони підлягали винятковій юрисдикції Госпіталю [25, Р. 90 - 92].

Окремо слід висвітлити військову кампанію на завоювання нових земель. Після втрати Акри вцілілі госпітальєри разом з іншими християнськими біженцями переселилися на острів Кіпр де на той момент правила династія Лузіньянів, яка вітала військово-релігійні ордени.

На Кіпрі госпітальєри перегрупувалися та реструктуризувалися. Вони зберігали свою прихильність доглядати за хворими та бідними, водночас продовжуючи свою військову діяльність, хоча тепер здебільшого обмежувалася військово-морськими операціями [80, Р. 5-10].

Орден також почав шукати нову домівку. місце, де вони могли б створити для себе суверенну базу. Ці пошуки зрештою привели їх на острів Родос. У 1306 році госпітальєри почали звертати увагу на Родос, стратегічно розташований острів у східному Середземномор'ї. До 1310 року, після серії переговорів і військових кампаній, вони взяли під свій контроль острів, встановивши його як свою нову суверенну базу. Під керівництвом великого магістра лицарі-госпітальєри перетворили Родос на укріплений бастіон і морську державу.

Вони побудували вражаючі укріплення, зокрема Палац Великого Магістра та міські стіни, багато з яких стоять і сьогодні. Також мали потужний флот, що дозволяло їм поширювати силу та вплив на Середземне море, здійснювати піратство проти мусульманських морських шляхів і захищати християнських паломників і торговців [76, Р. 96-97].

3.2 Орден Білих Лицарів Христа

Орден тамплієрів був революційною формою лицарства, дворян, які жили життям ченців, присвячених захисту цивільних осіб, мандрівників у

завойований Єрусалим. На початку XII ст. група французьких лицарів на чолі з Г'ю де Пейном прибула до Єрусалиму, бажаючи вести чернечий спосіб життя, але король Єрусалиму Балдуїн II переконав їх «бути готовими до надзвичайних небезпек, з якими стикаються мандрівники в його королівстві... щоб врятувати їх душі, захищаючи паломників на дорогах», або, «вони мали давати обітницю бідності, цнотливості та покори, але також мали «захищати паломників від грабіжників і гвалтівників» [55, Р. 95-96].

У 1118 році хроніст Вільгельм Тірський стверджував, що «декілька шляхетних людей лицарського ордену, відданих Богу, благочестивих і богобоязливих» [31, Р. 251], передусім французькі дворяни Гуго Пейнс і Годфрі Сент-Омер, підкорилися Патріарху Єрусалимському (Вармунд Піккіньї, 1118-28) і склали обітницю, щоб служити Христу.

Лицарський орден було створено, хоча незрозуміло, хто саме хотів використовувати тамплієрів як для духовних, так і для військових цілей. Але це відповідало потребам як короля, так і патріархів. [31, Р. 8-9].

Новий орден був утворений на Різдво 1119 року. Він отримав назву «Бідні соратники Христа», і через їхні обітницю бідності оригінальний символ орденів наголошував на двох лицарях, які верхи на одному коні. З часом Орден став однією з головних християнських військових сил Хрестових походів. Оскільки новий орден спершу був убогим, Болдуїн II віддав нові лицарські покої у своєму палаці в Єрусалимі, секцію, яка, як вважають, була побудована на фундаменті храму Соломона. Місце штаб-квартири орденів має велике значення, оскільки орден став відомий як «Бідні товариші-воїни Христа та храму Соломона», від чого орден згодом став відомий під сумнозвісною назвою «Орден тамплієрів». Додаток В.

Перший гросмейстер тамплієрів Г'ю де Пейн і лицар тамплієрів Годфрі де Сент-Омер вирушили до Європи у складі делегації, надісланої Болдуїном II, де нова концепція лицарства могла знайти підтвердження серед європейської еліти. Це революційне уявлення про ченця та лицаря було добре сприйняте в Європі, оскільки «Г'ю та Годфрі нагадали людям про мету

хрестових походів - Тамплієри не шукали особистого багатства, землі чи політичної влади» [77, Р. 12-15].

За цим пішла підтримка таких осіб, як Гуго, граф Шампані, і Фульк V, граф Анжуйський. Найважливішим прихильником був Бернард Клервоський, який згодом став святим, був видатною фігурою в церкві, написав «На хвалу». Нового Лицарства», описуючи добродійну діяльність Ордену [83, Р.93-105]. Це призвело до визнання тамплієрів офіційним військовим орденом церквою на Раді в Труа в 1129 році, що згодом було підтверджено папою Гонорієм II [83, Р. 105].

Після схвалення папства християнська Європа виявила прихильність до тамплієрів. Це сталося після успішної кампанії вербування провідних лицарів Г'ю Пейнського та Годфріда Сент-Омерського за допомогою Фулька V Анжуйського та Гуго графа Шампанського. Тисячі маєтків були передані Ордену Храму, особливо у Франції, Англії та Іспанії [31, Р. 19-29].

Тамплієри повернулися в Аутремер зі схваленням папи, пожертвували багатства та збільшили кількість робочої сили. Ньюман припускає, що успіх тамплієрів полягав у тому, що «Європа побачила людей доброго походження, які покинули свої землі та родини, щоб захистити місце, де Христос жив і помер за всіх людей. Приклад тамплієрів був ганебним нагадуванням для тих, хто залишився» [77, Р. 12-15].

Папство виявило додаткову прихильність до цього нового Ордену, і 29 березня 1139 року Папа Інокентій II видав першу папську буллу щодо тамплієрів, *Omne datum optimum* [17]. У буллі йшлося, що тамплієри завдячують вірності лише Папі Римському, перебуваючи під його захистом, і що вони вільні від обмежень різних королів, єпископів та інших владних структур у Європі [33, Р. 8-9].

Праця Бернарда Клервоського на початку XII ст. «На хвалу новому лицарству» демонструє добре сприйняття Ордену, написавши, що «Лицар Христа може вдарити з честю і загинути з честю. Бо коли б'є, то служить Христові, а коли гине в Христі, то служить собі. Він не носить меча без

справедливої причини, тому що він служитель Бога, і він карає злих людей за хвалу правди» [93, Р. 280].

На рахунок чернечої культури тамплієрів Бернард зазначив, що «вони живуть, як монахи, у приємній і тверезій спільноті, без дружини та без дітей. І справді, цієї євангельської досконалості не бракує, бо вони живуть окремо від світу в одній родині. Прагнучи зберегти єдину єдність духу в тенетах миру» [93, Р. 282].

Письмо Бернарда є не лише важливим як критичне джерело для визначення добродесного сприйняття нового лицарства, але також відіграло «центральну роль у популяризації руху тамплієрів у Латинській Європі» [28, Р. 169].

Фінансовий успіх цього нового типу лицарства спонукав старішу благодійну організацію взяти на себе військові аспекти. Лікарня Святого Іоанна в Єрусалимі забезпечувала лікарняну допомогу паломникам й употужнилася після завоювання міста під час Першого хрестового походу, що стане другим військовим орденом у середині XII ст.

Ці військові ордени дали заможній християнській знаті фінансову можливість служити Христу у Святій Землі, жертвуючи землею та кошти на християнську справу. Історик хрестових походів Томас Ешбрідж пояснює, що «тамплієри та госпітальєри принесли вкрай необхідний приплив живої сили та військового досвіду до держав хрестоносців, які відчували брак військових ресурсів. Важливо те, що вони також володіли багатством, щоб підтримувати та з часом розширювати мережу фортів і замків Аутремера» [28, Р. 169 - 172].

Значення військових орденів полягало в тому, що «вони були єдиною владою на християнському Сході, яка тримала постійну армію завжди в готовності» [73, Р. 82].

Ці військові ордени були основними бойовими силами християнських фракцій у період хрестових походів. Ібн Аль-Тір став свідком повної перемоги Саладіна в битві при Хаттіні в 1187 році. Його розповідь зазначає,

що Саладін «...наказав убити цих конкретних людей, тому що вони були найлютішими з усіх франкських воїнів, і цим він позбувся мусульманський народ з них» [52, Р. 124].

Бажання стратити в'язнів тамплієрів і госпітальєрів пояснювалося не поганим поведінням з ними мусульман, а їхньою ефективністю в бою. Сучасний сирійський письменник Усама наводить приклад того, як тамплієри поважали ісламську віру та захищали право мусульман Єрусалиму сповідувати свою релігію. Він розповідає про випадок, коли християнин, якого переслідували в мечеті аль-Акса, сказав, що чоловік «кинувся на мене ззаду, підняв і повернув так, що я дивився на схід. «Так треба молитися!» [52, Р. 79-80].

Потім Усама описує, як тамплієри, які, за його словами того чоловіка: «були моїми друзями... втрутилися, схопили фанатика й забрали його з мого шляху, а я відновив свою молитву» [52, Р. 80-81].

Діяльність християн у Святій Землі закінчилися в 1291 році після того, як християнська столиця Акко впала від війська мамлюків. Після цього тамплієри покинули свої останні опорні пункти Сідон і Тортоса, а вцілілі тамплієри знайшли притулок на острові Кіпр.

Острів був франкським королівством, яке Річард I захопив у візантійців у 1191 році та продав тамплієрам. Гаг стверджує, що «все майбутнє тамплієрів могло б бути іншим, якби вони приділили більше ресурсів острову, але вони розмістили на Кіпрі лише 12 лицарів і ще сотню людей зі зброєю, чого було недостатньо, щоб захистити його, і тому вони повернули його назад [55, Р. 156 – 158].

Другий військовий орден, Госпітальєри, захищав свою незалежну державу на острові Родос у 1309 році. Тамплієри виявилися зайвими. Невдоволення тамплієрами посилювалося в міру зростання їхнього багатства та влади у XII та XIII ст. Проте, як стверджує Пітер Партнер, гордість тамплієрів викликала обурення [33, Р. 8].

Тамплієри володіли великими маєтками по всій Західній Європі, які приносили дохід і ресурси для своїх лицарів у Святій Землі. В придачу до своїх володінь у містах держав хрестоносців, тамплієри мали будівлі в ключових локаціях по всій Західній Європі. До прикладу можна віднести більшість важливих портів узбережжя Атлантичного океану та Ла-Маншу, а також італійські міста Сієна, Лука, Піза, Флоренція та Венеція [31, Р. 250–267].

Французький король Філіп IV скористався вразливістю тамплієрів, перед якими він був у фінансовому боргу, оскільки знав, що вони володіють значною кількістю ліквідних багатств завдяки своїм банківським послугам. Філіп IV успадкував величезні борги та накопичив їх ще більше внаслідок воєн із Фландрією та Англією. Філіп уже вкрав і вигнав італійських банкірів і євреїв-резидентів і вважав тамплієрів наступним засобом досягнення мети. Тамплієри були заарештовані у Франції в п'ятницю, 13 жовтня 1307 року, під час нальоту на паризький храм і резиденції на світанку [102, с. 70-73].

Хааг припускає, що «ефективності операції, ймовірно, сприяли попередні рейди проти італійських банкірів» у 1291 році та «Євреїв у 1306 році» [55, Р. 217-217]. Цей напад на колись могутніх тамплієрів став можливим завдяки закону 1230 року, створеному папою Гонорієм III для придушення єресі Катери [102, с. 73].

Відповідно до цього 77-річного закону, тамплієри могли бути заарештовані французьким королем, якщо їх звинуватили в єресі, «тому це мало бути єрессю» [55, Р. 219-220].

Католицька церква звільнила тамплієрів від відповідальності, як підтверджено пергаментом Шинон, знайденим в архівах Ватикану у 2001 році. Попри це наклеп на орден тамплієрів втратив свою силу у 1312 році завдяки папському указу, проте майно тамплієрів було передано Лицарям-госпітальєрам. Відсутність папського захисту над колишніми в'язнями тамплієрами дозволила чинити судочинство королівській владі, і надалі в 1314 році французький король спалив на площі у Парижі останнього

гросмейстера Жака де Моле та трьох інших тамплієрів на вогнищі [102, с. 74].

3.3 Орден Братів німецького Дому святої Марії

Балтійські хрестові походи почалися під час Другого хрестового походу (1147-1149), але тривали навіть у XV ст. На відміну від хрестових походів у Святих Землях, які були розпочаті для повернення святих міст і місць паломництва, балтійські хрестові походи були здійснені німецькими архієпископствами Бремена та Магдебурга для боротьби з язичницькими племенами в Балтійському регіоні, який включав Естонію, Пруссію, Литву та Латвію [95, Р.2-4].

Орден Тевтонський лицарів, які прибули до Балтійського регіону в 1226 році, мали успішний результат у своїх початкових кампаніях, а також у подальших хрестових походах з метою завоювання та навернення язичницьких племен.

Орден успішно збалансував підтримку Священної Римської імперії та папства, щоб стати могутньою теократичною державою, яка виконує місію завоювання та навернення в Балтійському регіоні. Попри успіх під час балтійських хрестових походів, організація зазнає поразки в XVI столітті. Після цієї поразки Орден став суто світським у Балтійському регіоні, припинивши участь у хрестових походах у 1525 [79. Р. 4-6].

Щоб бути тевтонським лицарем, людина повинна була віддатися не лише життю воїна, але й життю монаха. Монахи подібні до ченців тим, що вони віддані релігійному життю. Різниця полягає в тому, що монахи живуть і працюють серед звичайних людей у суспільстві, тоді як ченець живе в усамітненій, самодостатній групі [95, Р. 14-16]

У Тевтонському ордені посвячений повинен був пройти попередні іспити, за якими його спочатку потрібно було висвятити в монахи, а потім у лицарі. Саме під час навчання в монахи, а потім у лицарі Орден вирішував, чи має посвячений покликання присвятити своє життя Ордену [95. Р. 18].

Після того, як орден визнає гідним, претендента, той буде введений до ордену з присягою: «Я обіцяю цнотливість мого тіла, убогість і послух Богові, Пресвятій Марії, і Тобі, Магістру Тевтонського Ордену, і вашим наступникам, згідно з правилами та практикою Ордену, покора аж до смерті». Цією обітницею було посвячено нового лицаря Тевтонського ордену [79, Р. 22].

Після ліквідації Ордену колишні учасники, що вижили, приєдналися до інших орденів або монастирів. Завдяки великій ролі тамплієрів у створенні Королівства Португалії в 1319 році за підтримку Папи, король Дініс відновив орден як «Ordem dos Cavaleiros de Nosso Senhor Jesus Cristo» (Орден лицарів Ісуса Христа). Нове лицарство переїхало до колишньої штаб-квартири тамплієрів у Томарі. Для Гаага цей новий орден «був тамплієрами під іншою назвою, головна відмінність полягала в тому, що, окрім своїх обітниць бідності та цнотливості, лицарі присягали на покору королю» [32, Р. 246-247].

Ці обітниці та традиції не тільки гарантували, що лицар був цілковито відданий Ордену, але й ідеалу, який відстоював Орден, яким було розширення та захист християнського світу. Брати-воїни Ордену, всупереч своїй участі у Балтії, не були першими релігійними людьми, які намагалися повернути цей регіон. (Додаток Г)

Тевтонський орден починався як менший орден, який складався з німецьких лицарів і монахів, які захищали та лікували в лікарнях у портовому місті Акко на Святих Землях, подібно до створення інших великих чернечих військових орденів, таких як тамплієри та госпітальєри.

У цей час у 1190 році вони були відомі як Тевтонський шпиталь. Протягом кількох років Орден почав зростати, оскільки все більше німецьких лицарів почали приєднуватися до хрестових походів, не знаходячи місця серед тамплієрів чи госпітальєрів через різну культуру та мову [79, Р. 25-26].

Після Третього хрестового походу, у якому значна частина сил була німецькою та пов'язаною зі Священною Римською імперією, командири

хрестового походу рекомендували також трансформувати Тевтонський госпіталь на мілітаризований орден. У 1198 році папство задовольнило це прохання, і завдяки підтримці папи та Священної Римської імперії, інших чернечих військових орденів новий Тевтонський орден отримав кошти та можливість розширитися [79, Р. 28-30].

У XII ст. Свята земля була головним театром дій Тевтонського ордену, проте запити Угорщини дозволили першим тевтонським військам вдертися в Європу. Угорське королівство, не в змозі впоратися з язичницькими набігами куманів на села, зрештою звернулося до Тевтонського ордену з проханням про допомогу в 1211 році [4, Р. 153-154].

Кумани були кочовим народом, який спочатку проживав в Азії, і почав втручатися в Угорщину після того, як був витіснений монголами на початку XIII ст.[4, Р. 154-155].

Тевтонський орден був допущений до Бурценланду, який є сучасною Трансільванією, для боротьби з половцями. Після успішної експансії на язичницькі куманські землі орден був вигнаний з Угорщини в 1225 році, оскільки знать була стурбована силою ордену в своєму королівстві. Після цього Орден швидко відкрив нові можливості в Балтійському регіоні [4, Р. 156-158].

Балтійський регіон має довгу історію конфлікту з християнськими королівствами до приходу Тевтонського ордену. Язичницькі набіги на християнські землі протягом кількох століть зрештою призвели до Вендського хрестового походу в 1147 році. Багато з перших язичницьких набігів були ініційовані племенами в Пруссії, найближчому регіоні до християнської території. Соціальна система, яку використовували племена в Пруссії, оберталася навколо воїна як найвищого в суспільній ієрархії. Здійснюючи набіги на християнські землі, щоб зібрати рабів, воїни не лише відзначалися в боях, але й отримували прибуток, продаючи рабів іншим племенам. Таким чином, набіги підвищили їхню репутацію як воїнів [95. Р 45-46].

Християнський світ вбачав необхідність застосуванні сили у наведенні пруських племен, оскільки альтруїстичний стиль був мало ймовірний у зв'язку з постійними набігами язичницьких сил в кінці XIII ст. Цей хрестовий похід формували лицарі з Ютландії (Данія), Скандинавії, Польського королівства та Священної Римської імперії [95, Р. 46-47].

Однак ця сила використовувала передумову хрестового походу як засіб для вторгнення та захоплення землі для своїх окремих королівств. Хоча хрестовий похід був успішним, він навірнув лише невеликий регіон Балтії [40, Р. 54-56].

Остаточно придушивши Велике пруське повстання 1274 року, Тевтонський орден продовжив розширення своїх кордонів на схід від Балтійського регіону. Протягом наступних 9-ти років він завоював землі низки балтійських племен, а в 1283 році почав постійну війну з Великим князівством Литовським. Це тривало до 1422 року, навіть довше, ніж Столітня війна в Західній Європі. Дійшовши до Німана [88, Р. 147-149].

Як зазначає Джордж Лейнхтон, стратегія Ордену на східному балтійському кордоні, починаючи з самого початку XIII ст., полягала у створенні лінії замків і фортів для підтримки своїх військових операцій. Замки розташовувалися біля річок, часто в місцях їх злиття, оскільки це були основні шляхи сполучення через лісисті та заболочені території Балтії [70, Р. 80-86].

Можливо, замерзлі річки можна було б використовувати для подорожей і взимку. Ці шляхи сполучення були важливі й для литовців, не кажучи вже про те, що їхні вороги, хрестоносці, використовували їх як маршрути для перевезення своїх військ і боєприпасів. Таким чином, оборонна система з кількох десятків замків на берегах річок була побудована Великим князівством одночасно.

Постійно атакуючи замки на берегах Німана та в Жемайтії, після 79 років боротьби Тевтонський орден досяг Каунаса в 1362 р., зруйнувавши там литовський кам'яний замок [70, Р. 86-87]. Відстань від Юрбаркаса до Каунаса

становить близько 80 км, тож можна сказати, що Орден просував свої позиції на схід приблизно на 1 км на рік.

Після падіння Каунаського замку боротьба стала відчайдушною. Хрестоносці захопили 4 замки в Кернаве і досягли столиці Литви Вільнюса в 1365 році [70, Р. 90-91]. Щоб закріпити свої досягнення, Тевтонський орден будував один за одним замки вище за течією на берегах Німана. Є свідчення, що до 1384 р. хрестоносці вже побудували і використовували 4 дерев'яні замки [70, Р. 93-94].

Німецький орден ще більше зміцнив свої позиції, побудувавши замок Марієнвердер біля злиття річок Неріс і Німан. Фортеця була побудована з каменю, принаймні частково, і це є доказом значного зміцнення ордену в ті часи.

Зважаючи на цей факт, загроза для Великого князівства Литовського набула ще більших ознак, оскільки хрестоносці ніколи раніше не досягали такої кількості воїнів та не захоплювали таких великих територій. Було очевидно, що основною наступною метою Ордену було взяти під контроль злиття річок Німан і Неріс. Звідси були відкриті шляхи до Вільнюса, столиці Великого князівства, і до східної частини держави.

Поступу Тевтонського ордену сприяв внутрішній конфлікт, який сколихнув Литву в 1382 році. Свита великого князя Ягайла стримала і вбила його дядька Кейстута. Сина останнього, Вітовта, теж заарештували, але він утік із в'язниці й сховався у своїх колишніх ворогів — хрестоносців. У згоді з ними та за підтримки своїх союзників, головним чином із Жемайтії (Західна Литва), Вітовт розпочав набіги на східну Литву [88, Р. 121–127]. Але Вітовт та його прибічники не були вірними та давніми союзниками Німецького ордену.

Попри ці рішучі набіги, Вітовт фактично не здобув значних перемог до 1384 року. Проте він ставав дедалі небезпечнішим для Ягайла. Крім того, обговорювалася можливість офіційного хрещення Литви та зближення з Польщею. Вітовт покинув Орден 9 липня 1384 р. Перед своїм відступом він

все ще встиг завдати Ордену значної шкоди, залишивши спаленими замки Георгенбург і Новий Марієнбург і взявши великий полон [88, Р. 147-149].

Такі дії Вітовта були серйозною поразкою Ордену. Те, що хрестоносці здобули десятиліттями, вони втратили в одну мить. Ці події можна вважати переломними. З середини 1384 р. Вітовт і Ягайло (Ягайло) почали спільну боротьбу проти Тевтонського ордену. Їхньою метою номер один було зруйнувати замок Марієнвердер.

Підбиваючи підсумки можна схилитися до висновку, що падіння Акри в руки мамлюків і втрата Латинського королівства в 1291 році ознаменували фундаментальну зміну балансу сил на Латинському Сході. Сам Тевтонський орден залишив незначний слід на острові Кіпр. Навпаки, він переніс свій центр до Венеції, яка була важливою фортецею, що з'єднувала середземноморські форпости та її штаб-квартиру з Балтійським регіоном і Німеччиною [51, Р. 218-219].

Кіпр залишався ізольованим форпостом, що виходив на край Східного Середземномор'я. Тевтонська присутність на острові знову відзначається в 1300 році, коли Тевтонський «Спітлер» (відповідальний за медичну допомогу у Військовому Ордені) у Фамагусті активував зв'язки зі штабом у Венеції. «Плювач» на ім'я Конрад Бабенберзький хотів орендувати корабель із венеціанською командою та сприяти плануванню хрестового походу на Латинському Сході [89, Р. 174-175].

Тевтонського лідера попросили субсидувати частину християнської кампанії проти монголів, яка в той час без особливого успіху велася в північній Сирії. Головна хроніка ордену, написана 1326 р. Петром Дусбурзьким, згадує про цю військову кампанію [89, Р. 174-175].

Крім того, у 1307 році воїни отримали сільськогосподарські припаси та коней від Тевтонського штабу у Венеції для Кіпру. У той час економічне значення острова зросло через його розташування та сільськогосподарські угіддя. Це посилювалося в Латинському королівстві в XIII столітті, а також відбувалося на Кіпрі. Крім того, острів планувалося використовувати як

плацдарм для поновлення боїв і повторної окупації земель Латинського королівства на початку XIV ст. Тевтонський орден відіграв певну роль в організації хрестового походу на сході, але ці спроби згасли на початку чотирнадцятого ст. [51, Р. 218-219].

Занепад правителів Кіпру разом із переміщенням тевтонської штаб-квартири до замку Марієнбург у Пруссії остаточно поклали край присутності тевтонців у східному Середземномор'ї. Кіпр і Греція стали підпорядкованими форпостами командування Апулії в Південній Італії. Тевтонська діяльність тепер зосереджена в основному в Балтійському регіоні та Німеччині. Кіпр втратив важливе становище, яке він займав, коли Тевтонський орден перебував у Латинському королівстві Єрусалиму [51, Р. 219-220].

В цілому, землі Тевтонського Ордену в Латинському королівстві були цілком залежними від політичної, економічної та військової сил, які були сконцентровані навколо Акри, Тіру та сіл у західній Галілеї. Це також контекст, у якому розвивалися зв'язки між тевтонським керівництвом Латинського королівства та Кіпру.

РОЗДІЛ IV

ВПЛИВ ХРЕСТОВИХ ПОХОДІВ НА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ДУХОНО - ЛИЦАРСЬКИХ ОРДЕНІВ

4.1 Здобутки «Хрестоносної кампанії»

Хрестоносна кампанія, яка тривала близько трьох століть, створила важливу главу в різній, але взаємопов'язаній історії Заходу та Сходу. На Заході Хрестовий похід був частиною еволюції Західної Європи середньовіччя. Його важливість давно визнана багатьма поколіннями західних учених.

Що стосується мусульман, Середньовічний період був болем, оскільки Хрестовий похід був нічим іншим, як західноєвропейським втручанням у регіон і життя мусульман [37, Р. 1 – 2].

На думку Карен Армстронг, навіть якщо хрестовий похід проти ісламу на Близькому Сході провалився, принаймні мусульман було вигнано з Іспанії. У 1499 році мусульмани Іспанії мали два вибори: повернутися або бути депортованими. Відтоді кілька століть Іспанія була вільною від мусульман [37, Р. 4 – 6].

За словами М. Абдула Каріма, енергія, витрачена під час хрестового походу, призвела до того, що ісламський халіфат (Аббасид) у Багдаді не мав сили протистояти нападам монголів у 1253 році Хулагу-хана, онука Чингісхана [35, Р. 2-4].

Вся сила, краса і велич Багдада, який вперше був побудований халіфом аль-Мансуром, тепер залишилися лише спогадом. Місто спалили монголи на чолі з Хулагу-ханом у 1258 році нашої ери. Усі будівлі міста, включаючи золотий палац, були зруйновані. Монгольські війська також знищили бібліотеку, спаливши книги, що зберігалися в ній [25, Р. 94 -96].

Хулагу вбив багатьох людей і кинув їхні тіла в річку Тигр, так що річкова вода стала червоною, потім стала коричневою через те, що в неї було скинуто багато книг, написаних від руки вченими [25, Р. 96 -97].

Хрестові походи до Святої Землі були, мабуть, найбільшою військовою мобілізацією середньовіччя та визначальною рисою критичного періоду для становлення європейських держав. Блейдес і Чейні стверджують, що феодалізм, вперше запроваджений в IX столітті, відіграв вирішальну роль у появі європейської інституційної винятковості [34, Р. 1-3].

Медден описує хрестові походи як війни проти ворогів Церкви. Експедиції хрестоносців мали деякі спільні риси з формами паломництва до Святої Землі, які існували раніше. Проте більшість істориків стверджує, що з точки зору масштабу та мети хрестові походи являли собою раніше невідому форму війни. Райлі-Сміт називає Перший хрестовий похід «війною такого типу, якої раніше не було, і в масштабі, невідомому протягом шести століть». [47, Р. 280-285].

Ряд факторів відрізняв Хрестові походи від інших форм конфлікту. У той час як візантійські та іберійські християни вели боротьбу з мусульманами на власній землі, інші європейці мобілізувалися для війни, не турбуючись про територіальну поразку на своїх батьківщинах. Поле битви було надзвичайно далеко від місць мобілізації та вербування, тому експедиції хрестоносців були надзвичайно дорогими. Нарешті, мобілізація хрестоносців відбулася в результаті ідеологічних і релігійних мотивацій, а не в очікуванні фінансової вигоди. А потреба у будівництві та оснащенні армій була одним із найбільших стимулів для видобутку в довгостроковій перспективі європейського державотворення [52, Р. 159-165].

Численні джерела свідчать про те, що основними учасниками хрестового походу були члени європейської еліти, а також особи, які могли супроводжувати еліту в такій подорожі. Витрати на збір коштів, необхідних для участі, були б важкими навіть для заможних верств населення та практично неможливими для нижчих прошарків лицарства, які були б змушені збирати до чотирьох разів більше свого річного доходу [85, Р. 295-296].

Основна частина хрестоносців Першого хрестового походу була зібрана з «класу зброєносців» у всій Європі. Хоча жоден з учасників Першого хрестового походу сам не був монархом, сини, брати та інші родичі королів брали участь у Першому хрестовому поході, а самі монархи брали участь у пізніших хвилях хрестових походів. Велика кількість хрестоносців походила з «політичної та адміністративної еліти», включаючи графів, шерифів і королівських агентів [75, Р.170-175].

Мічард пише, що «найхарактернішими англійськими хрестоносцями були місцеві землевласники, лицарі та дворянство, які ... подорожували зі своїми невеликими групами товаришів, родичів, васалів і сусідів». агентів [75, Р.176]. До середини XII ст. рух хрестових походів був важливою частиною «колективної свідомості» знатних і лицарських родин, які становили важливий пул потенційних хрестоносців.

Туерман наголошує на «благочестивому ідеалізмові» хрестоносців — що хрестовий похід був християнським актом милосердя, що відображає любов до Бога та любов до своїх одновірців у Святій Землі. Учасники експедицій на Святу Землю також прагнули духовних привілеїв, найважливіших з яких яка була індульгенція [91, Р. 29-33].

Хоуслей визначає індульгенцію як «відпущення тимчасових покарань, спричинених гріхом, надане після того, як вічні покарання за гріховний вчинок уже були прощені в таїнстві сповіді» [60, Р. 45-46].

Що могли б отримати хрестоносці від участі в хрестовому поході. Ціна хрестового походу була настільки приголомшливою, що історики вважали прибуток малоімовірним мотивом для участі. Хрестовий похід був добровільним заходом, і зазвичай вважається, що людей не примушували до цього. Хрестоносці не поверталися додому заможними, але вони отримували статусні нагороди в результаті своєї участі [90, Р. 50-53].

Серед вищих верств суспільства існував ентузіазм щодо цієї практики як ключової частини «лицарської культури». Релігійна риторика, як правило, також була пов'язана із середньовічними темами «обов'язку, захисту, честі та

слави». У результаті такого статусу нагороди, хрестоносці могли навіть «організувати більш вигідні матчі для своїх синів та дочок» [82, Р. 289-270].

Поразка на Сході трактувалася як до кожного індивіда, тобто, кожен шукав цапа-відбувайла для скинення провини. Однак після падіння Акри простежується короткочасне пожвавлення інтересу до хрестоносної кампанії. [74, Р. 790-791].

Бунтарські настрої мирян і знаті хрестового походу відрізняють хрестовий похід від багатьох інших. Усі прецеденти, створені хрестоносної кампанії, свідчили про те, що церква мала верховну владу над теологічними питаннями священної війни.

За словами Фульшера де Шартра, «...коли Папа Урбан II почав проповідувати про Перший хрестовий похід у Клермоні, він пояснив, що хрестоносці особливо повинні дозволити, щоб усі справи, які стосуються церкви, контролювалися церковним законом...». Можна стверджувати, що Урбан конкретно просив, щоб хрестовий похід «...зберігав церкву та духовенство в усіх його ступенях повністю вільними від світської влади...» [9, Р. 1 - 2].

У хроніках чітко не зазначено, скільки саме священнослужителів подорожувало з хрестоносцями, і природа історії вважає неможливим знати напевно, наскільки сильною була присутність церкви в хрестовому поході порівняно з іншими хрестоносцями.

Кларі згадує, що духовенство було так багато, що він не може включити їх усіх у свою розповідь, всупереч обговоренню десятків хрестоносців поіменно [84]. Проте їх важливість для армії хрестоносців безсумнівна. Релігія була стандартом, проти якого застосовувалося все інше для хрестоносців.

Легітимізація хрестового походу церквою дає зрозуміти неоднозначний напрям духовенства, і особливо Папи. Ніколаос Крісс досліджує, як популярні абстрактні філософські ідеї хрестового походу збігалися з папським узаконенням дій хрестоносців.

Він стверджує, що після хрестового походу кілька Пап використовували риторичні теми та мотиви, щоб виправдати хрестовий похід і отримати підтримку для подальшого захисту Латинської імперії. Він визначає дихотомію, яка домінувала в папських уявленнях про важливість часу та релігії у бажаних містах.

Його тимчасові атрибути полягали в його легендарному багатстві та позначенні як нового Риму, тоді як його релігійні атрибути склалися з його ролі сховища реліквій, місця проведення багатьох вселенських соборів, його позначення як нового Єрусалиму та його статусу другого за рангом патріархату до Риму.

Хрисіс пише, що папство спиралося на два аргументи, щоб виправдати захист Латинської імперії, а отже, і хрестового походу. Папи вважали, що контроль уможливить ефективніші хрестові походи та підкорить східних християн владу Риму. Хоча він мало аналізує їх точність, Крісс допомагає історіографії, ідентифікуючи ці папські інтерпретації хрестового походу [39, Р. 20-37]

На сходинках соціальної драбини ставлення до хрестоносної кампанії було більш певним, та й знаємо ми про це набагато більше. Куртуазія, яка досягла свого розквіту якраз на час падіння Акри, включила участь у хрестоносному русі обов'язковий атрибут поведінки істинного лицаря. Досить логічно виникає думка про те, що світська аристократія в пошуках лицарської слави оголошувала про свою учать в подальших хрестових рухах [85, Р.140-143].

Проте, у середині XIV ст. винило справжнє випробування для хрестового руху. Головні загрози проявилися у військових діях Англії з Францією, розорення у 1343 та 1348 роках італійських банкірських будинків, на чий ресурси та знання розраховувала Церква що до проведення своєї податкової політики, епідемія чуми у 1348 році та кризи в економічному та суспільному житті, все це спричинило серйозні удари по продовженню руху хрестоносців [31, Р. 14-16].

4.2 Поступовий занепад духовно - лицарських орденів

Незабаром після Нікопольської поразки почали виявлятися глибинні зміни у хрестоносному русі. Стрімке поширення, яке простежувалося у XIV ст., поступово набирало колосального занепаду, а величні промови про, хрестові походи стали набувати нових закликів. У XV столітті ситуація змінилася [95, Р. 156-157].

Лицарські ордени мали своєю місією два аспекти: релігію та боротьбу. Однак, із завершенням епохи Хрестових походів і зміною геополітичних обставин, більшість духовно-лицарських орденів зазнали поступового занепаду.

До 1500 воєнні дії хрестоносців у Балтії практично припинилися. У 1386 році литовський князь Ягайло прийняв хрещення, і почалася християнізація Литовського князівства за католицьким обрядом, що завдавало удару ідеологічному обґрунтуванню завойовницьких планів Тевтонського ордену та робило подальше втручання у литовські справи непотрібним [88, Р.113-114].

У 1385 році Ягайло одружився з польською королевою Ядвігою і став польським королем Владиславом II Ягеллоном. Для Польщі основним противником був Тевтонський орден, проте після об'єднання з Литвою постала реальна загроза існування пруської орденської держави. Зважаючи на це Орден виступив з заявою про те, що християнізація Литви – не більше ніж політичний трюк, і приплив добровольців із Заходу продовжувався. Тим часом Польща та Литва займалися об'єднанням своїх сил та ресурсів для удару по орденській державі [88, Р. 115-116].

15 липня 1410 року тевтонська армія зазнала нищівної поразки у битві з польсько-литовською армією при Грюнвальді. Наслідком цієї поразки зумовилася у послабленні Ордену, зокрема у припиненні надання добровольців на військові потреби організації.

В подальші роки переконливість Тевтонського ордену на Констанцькому соборі стосовно надання йому допомоги від Європейських

країн зазнала занепаду, а подальші поступлення нових воїнів з Прусії взагалі припинилися.

Щоправда, деякі німецькі хрестоносці вирушали на північ, у Лівонію, де війна ордену проти православних у Новгороді та Пскові досі мала статус хрестового походу, і Папи Микола V і Олександр VI видавали хрестові індульгенції, продаж яких допомагала лівонським лицарям покривати чималі військові витрати [51, Р.220-222].

Для Тевтонського ордену або Орден братів німецького дому святої Марії в Єрусалимі, Грюнвальдська битва стала символом військової кризи ордену. Війна 1454–1466 років завершилася Торуньським миром, який позбавив орден частини територій та політичної самостійності. Організація була одним із найбільших гравців у політичній та військовій історії Європи XIII–XV століть, проте поступова невдача та позбавлення підтримки змусила Орден залиши міжнародну арену.

У цей час 1453 році османський султан Мехмед II захопив Константинополь і протягом наступних двадцяти восьми років керував активно турецькою експансією. Після смерті Мехмеда в 1481 його син Баязид II послабив агресію на Захід, але хрестові походи проти турків продовжували обговорюватися, зокрема - на папській раді в Римі в 1490 і під час вторгнення до Італії Карла VIII в 1494 [76, Р. 96-97].

Кожен окремий імператор у Європі XV ст. визнавав необхідність хрестового походу проти турків, але практично європейські правителі не допускали його організації [48, Р.169-172].

У зв'язку з такою політикою важливість та значущість Хрестоносних орденів поступово занепадає, що безпосередньо проявляється у політиці цих військових структур.

Орден Госпітальєрів, також відомий як Орден святого Іоанна Єрусалимського, своєю першочерговою місією ставив допомогу хворим і прочанам у Єрусалимі, проте діяльність набула значної трансформації. Структура на момент у XIV–XV ст. повністю залежала від підтримки

європейських монархів, і надалі, але політична кон'юнктура значно ускладнила їхнє становище.

Орден дедалі більше ставав знаряддям в руках європейських монархів, які використовували його військові ресурси у власних інтересах. До прикладу відомий той факт, що французькі королі прагнули підпорядкувати орден своїй політиці. Слабкість міжнародної солідарності серед християнських держав зменшувала спроможність ордену організовувати нові хрестові походи [94, Р. 423-424].

Хоча госпітальєри отримували щедрі пожертви, зокрема землю в Європі, витрати на утримання військових і фортець були величезними. Наприклад, оборона Родосу та Мальти вимагала значних фінансів. Виникали звинувачення у корупції та розкоші, що підривало репутацію ордену. Багато командорів зосереджувалися більше на управлінні маєтками, ніж на службі ордену.

До XV ст. ідея хрестових походів втратила свою популярність. Гуманістичні ідеї Ренесансу послабили релігійний ентузіазм, на якому ґрунтувалися духовно-лицарські ордени. Реформація XVI ст. стала важливим ударом по ордену, особливо у протестантських країнах, де багато їхніх маєтків було конфісковано. Наприклад, у Німеччині та Англії госпітальєри втратили значну частину своїх доходів [59, Р.96-97].

Тобто, занепад госпітальєрів був поступовим і зумовленим як зовнішніми, так і внутрішніми факторами: втратою Святій Землі, політичним тиском, фінансовими проблемами та змінами в релігійному і соціальному житті Європи. Проте, попри ці труднощі, орден залишив важливий слід у військовій і медичній історії середньовіччя. Його спадщина продовжується у діяльності сучасного Суверенного Мальтійського ордену, що зберіг традицію благодійності та медичної допомоги.

Наступним Орденем, який офіційно припинив своє існування у 1312 році, але згодом був виправданий – був Тамплієрський. Інша назва - Орден

бідних лицарів Христа і храму Соломона, був одним із найвідоміших духовно-лицарських орденів Середньовіччя.

Тамплієри були створені для захисту паломників і Святої Землі. Після втрати Акри їхня місія стала неактуальною, а військові навички більше не були в пріоритеті. Перехід ордену до фінансової діяльності породив критику, зокрема серед духовенства, яке вважало це відступом від релігійного покликання [52, 296-301].

Найбільшу роль у знищенні ордену відіграв король Франції Філіпп IV Красивий. Він був боржником тамплієрів і прагнув конфіскувати їхнє багатство, щоб поповнити державну скарбницю. У 1307 році Філіпп IV домігся арешту тамплієрів на території Франції, звинувативши їх у єресі, богохульстві, ідолопоклонстві та аморальності [102, с. 72].

Під тиском Філіппа IV Папа Климент V розпочав розслідування діяльності ордену. Багато тамплієрів були піддані тортурам, щоб вибити зізнання у єресі. У 1312 році на Віденському соборі папа офіційно ліквідував орден, передавши його майно іншим духовно-лицарським орденам, зокрема госпітальєрам [33, Р. 12-13].

Тамплієри накопичили величезні багатства завдяки своїй банківській діяльності. Це викликало заздрість монархів, які прагнули заволодіти цими ресурсами. Ліквідація тамплієрів стала прикладом того, як європейські монархи, зокрема Філіпп IV, використовували політичні інструменти для знищення незалежних інституцій. Судові процеси проти тамплієрів і жорстокі страти залишили значний слід у європейській свідомості, породивши численні легенди про орден [55, Р. 236-237].

Отож, занепад ордену тамплієрів був зумовлений комплексом зовнішніх і внутрішніх причин: втратою первісної місії, фінансовими амбіціями, політичним тиском і звинуваченнями в єресі. Їхня трагічна доля є яскравим прикладом того, як могутність і багатство можуть стати причиною краху. Однак спадщина тамплієрів продовжує жити в історії та культурі, залишаючи численні загадки й міфи.

В цілому можна стверджувати, що ордени відігравали ключову роль у військовій, політичній та культурній історії Середньовіччя. Засновані для захисту християнських святинь і паломників у Святій Землі, вони швидко перетворилися на потужні організації, які поєднували релігійні ідеали із військовою експансією та державотворенням. Однак їхня роль в історії змінювалася, і до кінця середньовіччя більшість орденів втратили своє первинне значення, зіштовхнувшись із військовими поразками, політичними інтригами та секуляризацією.

Усі ордени виникли як організації, покликані захищати християнську віру та поширювати її серед язичників. Лицарі орденів брали участь у Хрестових походах, а також у боротьбі проти мусульман, язичників та єретиків. Володіння землями, розвиток торгівлі та збирання пожертв були основними джерелами їхнього багатства.

Ордени діяли як незалежні політичні суб'єкти, створюючи держави, такі як Тевтонці, впливаючи на політику європейських країн - Госпітальєри чи вступаючи в конфлікти з монархами - Тамплієри.

Ордени стали унікальним поєднанням чернечого служіння та військової діяльності, що відповідало викликам часу. Тевтонський орден створив могутню державу в Пруссії, яка згодом стала основою Пруського королівства. Ордени сприяли поширенню готичної архітектури, будівництву фортець і міст, а також розвитку освіти й медицини. Їхня діяльність зробила можливим поширення католицизму у Центральній та Східній Європі, а також на Іберійському півострові. Ідеали лицарства, благодійності та захисту слабких були важливими моральними орієнтирами для Середньовіччя.

4.3 Становище орденів в останні роки публічної діяльності

Останні роки активної публічної діяльності духовно-лицарських орденів припадають на XIV–XVI ст., коли зміни в політичному, військовому та релігійному контекстах Європи поступово витіснили ордени з їх традиційних ролей. Втративши військову й політичну міць, вони або адаптувалися до нових умов, зосередившись на благодійності та релігійних справах, або були розпущені під тиском монархій і Церкви.

Зростання централізованих монархій в таких країнах Європи як Франція, Іспанія та Польща призвела до обмеження автономії орденів. Монархи бачили в орденах конкурентів, які могли кинути виклик їхній владі або зберігали значні ресурси та землю. Розвиток національних армій зменшив потребу в орденських військах.

У XVI ст. Реформація підірвала католицьке підґрунтя орденів. Протестантські держави конфіскували їхні володіння військових організацій та заборонили діяльність, зокрема у таких країнах як Швеція, Данії, та частково в Німеччині. Католицька Контрреформація перетворила деякі ордени на інструменти церковної благодійності або виключно релігійні інституції.

Поразки у ключових битвах підірвали репутацію орденів як військових організацій. Наприклад, Грюнвальдська битва (1410) для Тевтонського ордену стала символом його військового занепаду. Втрата стратегічних територій, таких як Єрусалим (1187) або Родос (1522), позбавила ордени їхньої основної місії – захисту християнських святинь [96, Р. 75-79].

Тривалі війни виснажували ресурси орденів, які вже залежали від пожертв і феодалних доходів. Секуляризація земель у протестантських країнах значно скоротила їхню економічну базу.

Суттєвих змін набувають і самі оренди, які поступово були вимушені адаптуватися до нових вимог світу. Для Тамплієрів занепад спричинився офіційною ліквідацією папою Климентом V під тиском французького короля Філіппа IV Вродливого. Французький правитель прагнув захопити багатство

ордену, яке породжувало у нього заздрість і наптовхнула його на звинуваченнях ордену у ересі.

У 1310 році в Парижі відбувся суд, після якого 54 брати були спалені на вогнищі. У 1314 році великий магістр ордена, Яків Моле, і прецептор Нормандії, Джефрі Чарнейський, також були спалені, знову ж таки в Парижі. Перший протестував, коли його вели до похоронного багаття. Однак доля ордену в цілому була вирішена В'єннським собором 1311 року.

Розслідування справ ордену по всій Європі, проведені протягом попередніх трьох років, а також зізнання (ймовірно, отримані під час тортур), були різними за своєю суттю: більшість лицарів у Франції та Італії та троє з Англії зізналися у всіх звинуваченнях[72, 234-236].

Коли Філіп прибув на раду, Папа офіційно оголосив про ліквідацію ордена 3 квітня 1312 року, хоча причиною була скоріше втрата його репутації ніж будь-який обвинувальний вирок. Речові докази звинувачень - записи, статуї ідолів тощо - так і не були представлені. Крім того, багато лицарів пізніше відмовилися від своїх зізнань навіть тоді, коли їх уже засудили, і робити це не було жодного сенсу [102, с. 72-73].

Більшість колишніх лицарів-тамплієрів було звільнено на пенсію та заборонено приєднуватися до будь-якого іншого військового ордена. Багато активів тамплієрів було передано Ордену госпітальєрів за наказом Папи Римського від 2 травня 1312 року. Однак багато землі та грошей опинилося в кишенях дворян, особливо в Кастилії.

Таким чином, амбітному королю Франції вдалося зробити те, чого мусульманський світ не зміг за майже 300 років - знищив тамплієрів. Вагомим бажанням слугувало підпорядкування церкви, і воно був цілком виконаним. Маючи при собі власного очільника Католицького духовництва та знищивши його опозицію, Філіп Вродливий зумів отримати високу владу не як простого монарха Франції, а як покровителя церкви [72, 246-248].

Врешті-решт, через кілька століть, Католицька церква визнала невинуватість переслідування ордену тамплієрів. Церква стверджує, що

світські правителі тиснули на Папу Климента V, щоб знищити орден. Хоча більшість істориків сходяться на думці, що орден тамплієрів повністю розпався, дехто вважає, що орден пішов у підпілля та продовжує існувати до сьогодні.

Зовсім інше доля склалася для Тевтонського Ордену, який після поразки в Грюнвальдській битві (1410) і Тринадцятирічної війни (1454–1466) втратив більшість територій.

Пруське відділення Тевтонського ордену перетворилося на світську організацію [89, Р. 174-175]. Найбільш заможні верстви пруського суспільства, що не допускалися до членства в ордені і, отже, до державних справ, стали в опозицію до тевтонців, які, не потребуючи більше військової допомоги, прагнули замінити їх селянством, з якого можна було збирати ренту і податки [85, Р.156-159].

Деякі з тевтонських лицарів іноді вирушали воювати з турками, але з пропозицій, щоб орден обрав собі нову мету і зайнявся боротьбою з османами на Балканах, нічого серйозного не вийшло [51, Р. 225-226]. Все це призвело до обмирання ордену і зрештою до повної секуляризації орденської держави, а пруський магістр Альбрехт Бранденбурзький перейшов у лютеранство, визнав себе васалом польського короля і почав правити Пруссією як спадковим світським герцогством [88, Р. 163-164].

Своєю чергою Орден Госпітальєрів набув суттєвих трансформацій. Держава госпітальєрів територіально була набагато меншою за тевтонську, і для захисту потребувала менше людей і коштів. Та й сам орден госпітальєрів був набагато гнучкішим і продовжував вести військові дії ще довго після того, як Тевтонський орден відмовився від будь-якої подоби священної війни [76, Р. 96-97].

Вимушене рішення залишити Родос було прийнято великим магістром родоських лицарів Філіп Вплльс де л'Іль-Адап змусило Орден мандрував близько восьми років у пошуках нової постійної штаб-квартири. Допомогу

по новій резиденції було надано іспанським королем, імператором Священної Римської імперії Карл V [69, Р. 15-23].

Він віддав ордену у ленне володіння маленький скелястий острів Мальту з двома сусідніми островами – Гоцо і Комно (у Середземному морі між Сицилією та північно-африка) узбережжям), після чого госпітальєри стали називати себе мальтійськими лицарями. Вони визнали сюзеренітет Сицилії та зобов'язалися захищати новий материковий плацдарм в Африці – Тріполі, захоплений іспанцями у 1510 році [80, Р. 37-40].

У цей час Франція заgravала з турками, тому госпітальєри опинилися на Мальті виключно з іспанської ініціативи, і навіть магістром їх у 1536–1553 роках був арагонець – Хуан де Омедес [76, Р 126 – 128].

Незабаром після переселення на острів лицарі допомогли імператорському флоту оволодіти африканською фортецею Галетою [76, Р 128 – 129]. Турки зазнали поразки при Лепанто п'ять галер і 100 лицарів були надіслані новим військово-чернечим орденем, присвяченим святому Стефану. Цей орден був заснований в 1562 Козімо I де Медічі, герцогом Тоскани, що став його першим великим магістром (ця посада в ордені була спадковою) Козімо перетворив невелику тосканську флотилію в регулярну сильну ескадру на зразок мальтійської. [76, Р 129 – 130].

Він хотів захистити своє узбережжя і морське судноплавство і до того ж згуртувати навколо себе своїх підданих-нефлорентійців, новий привілейований прошарок із учасників створеного ним ордену. Лицарі могли вступати в орден святого Стефана та закріплювати за собою статус знатного дворянина, взявши нове командорство під сімейне заступництво; вони могли одружуватися як члени ордену Сантьяго; вони мали нести військову службу протягом як мінімум 3 років [76, Р 131 – 132].

Все це разом узятє сильно відрізнялося від мальтійських уявлень про спосіб життя чернечих лицарів і про знатність походження, але орден святого Стефана брав активну участь у священній війні на морі.

У 1623 році папа Урбан VIII перетворив його на справжній військово-чернецький орден. З'явилися італійські та німецькі відділення ордену, були зібрані гроші та створено флот, але в жодній військовій операції цей орден так і не брав участі [85. Р.42-43].

Отже, в останні роки своєї публічної діяльності духовно-лицарські ордени зіткнулися з масштабними змінами, які змінили середньовічну Європу. Політичні реформи, релігійні конфлікти та військові поразки змусили їх адаптуватися до нових реалій або зникнути. Хоча більшість орденів втратили свій військовий і політичний вплив, їхня спадщина, включаючи культурний, архітектурний та благодійний внесок, залишилася важливою частиною європейської історії.

Духовно-лицарські ордени змогли адаптуватися до змін у політичному та релігійному середовищі Європи. Хоча більшість із них втратили свою військову роль, вони зберегли вплив у сфері культури, благодійності та гуманітарної допомоги. Їхня історія демонструє унікальну здатність переходу від військової сили до інструменту релігійного та соціального служіння.

ВИСНОВОК

Дослідження, присвячене темі духовно-лицарських орденів, дозволило розкрити унікальну роль цих організацій у формуванні середньовічного світу, як у релігійному, так і в політичному та культурному аспектах. У ході роботи були реалізовані поставлені завдання, що дало змогу всебічно осмислити феномен духовно-лицарських орденів у контексті історії Хрестових походів та середньовічної Європи.

Було з'ясовано, що духовно-лицарські ордени поєднували в собі релігійні, військові та соціальні функції, що забезпечувало їм унікальний статус у середньовічному суспільстві. Чітка структура, сувора дисципліна, а також підпорядкування безпосередньо Папі Римському робили ордени наднаціональними інституціями, що мали винятковий вплив у різних регіонах Європи та Близького Сходу. Їхня діяльність була спрямована на оборону християнської віри, допомогу прочанам, а також боротьбу проти невірних.

У Хрестових походах духовно-лицарські ордени виступали головною військовою силою, яка не лише забезпечувала перемоги хрестоносців, але й утримувала стратегічні фортеці на Святій Землі. Орден Тамплієрів забезпечував військову охорону, Госпітальєри спеціалізувалися на захисті прочан і шпитальній діяльності, а Тевтонський орден боровся проти язичників у Східній Європі. Їхня місія значною мірою зумовлювала успіхи хрестоносців і підтримувала контроль над завойованими територіями.

Хрестові походи, всупереч значним втратам й остаточну невдачу в поверненні Святої Землі, залишили глибокий слід у європейській та світовій історії. Вони сприяли економічному розвитку Західної Європи, стимулювали торгівельні зв'язки з Близьким Сходом, поширили технологічні й культурні досягнення. Водночас саме через Хрестові походи ордени здобули міжнародну популярність і закріпили за собою статус провідників християнського світу.

Духовно-лицарські ордени відігравали ключову роль у формуванні середньовічного суспільства. Їхня діяльність вийшла далеко за межі військової місії. Вони створювали шпиталі, розвивали землеробство на своїх володіннях, будували укріплення та підтримували місцеве населення. У країнах Балтії та Центрально-Східної Європи ордени виступали як культурні та цивілізаційні агенти, поширюючи католицизм, феодальні відносини й архітектурні традиції.

Взаємовідносини між орденами мали як кооперативний, так і конкурентний характер. Спільна участь у Хрестових походах об'єднувала ордени, проте боротьба за вплив і ресурси часто провокувала суперництво. Це було особливо помітно у відносинах Тамплієрів і Госпітальєрів. Однак ці суперечності не заважали орденам виконувати свої спільні завдання в захисті християнської віри.

Католицька церква була рушійною силою створення Хрестових походів і духовно-лицарських орденів. Папство, використовуючи духовні й матеріальні ресурси, формувало глобальну стратегію боротьби з невірними та підтримувало діяльність орденів. Духовна мотивація, підкріплена індульгенціями, забезпечувала підтримку світських володарів і європейського суспільства.

Після завершення Хрестових походів духовно-лицарські ордени змогли адаптуватися до нових умов. Втрата Святої Землі позбавила їх первісної мети, але вони зберегли свою діяльність у Європі, зосередившись на благодійності, шпитальній допомозі та релігійній освіті. Госпітальєри продовжували обороняти християнські території в Середземномор'ї, Тевтонський орден перетворився на важливого гравця у Східній Європі, а ордени в Іспанії долучилися до завершення Реконкісти.

Духовно-лицарські ордени були унікальним явищем середньовічної епохи, які поєднували військову силу, духовну місію та соціальну відповідальність. Їхня діяльність залишила значний слід у військовій, політичній та культурній історії Європи. Ордени стали провідниками ідей

християнства, формуючи міжнародний порядок на основі єдиної релігійної доктрини. Всупереч політичним кризам, суперництво й втрату територій, вони зберегли свою значущість і адаптувалися до викликів часу.

Таким чином, духовно-лицарські ордени є не лише прикладом військової організації, але й культурним феноменом, який вплинув на формування європейської ідентичності. Їхній досвід демонструє важливість взаємодії релігії, політики та соціальних інститутів у створенні глобальних історичних процесів.

Список використаних джерел та літератури

Джерела

1. Abubenten periculum»
URL:https://la.wikisource.org/wiki/Ubi_periculum (дата звернення 18.01.2024).
2. Ad Providam. 1312.
URL:https://www.scribd.com/document/201763727/Ad-Providam-1312 (дата звернення 12.07.2024).
3. Annales Ordensmeister. Esti Taeduskilu Seltsi. Stockholm. 1952. 130 P.
URL:https://etsr.se/wp-content/uploads/2017/10/eesti_teadusliku_seltsi_rootsis_aastaraamat_1945_1949_01.pdf (дата звернення 09.08.2024).
4. Annual of Medieval Studies at CEU. Central European University Budapest Departament of Medieval Studies. Vol. 17. 2011. P. 153-158.
URL:https://real-j.mtak.hu/21470/1/Annual_of_Medieval_Studies_at_CEU_Vol_17_2011.pdf (дата звернення 09.08.2024).
5. Bernard of Clairvaux. In Praise of the New Knighthood. Copyright. 1977. 127-145 P.
URL:https://history.hanover.edu/courses/excerpts/344bern2.html (дата звернення 19.10.2023).
6. Cum ex eo
URL:https://www.brepolonline.net/doi/abs/10.1484/J.MS.2.306791?journalCode=ms (дата звернення 12.07.2024).
7. Decree for the Sovereign Military Hospetaller Order of Saint Jonh of Jerusalem
URL:https://www.vatican.va/content/francesco/en/motu_proprio/documents/20220903-decreto-smom.pdf (дата звернення 24.07.2024).

8. Delaville le Roulx, Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers, volume 1 1894. 28-30 P.
URL:https://archive.org/details/cgohvol1/page/n27/mode/2up (дата звернення 17.08.2024).
9. Fulcher C. .Urban II: Speech at Council of Clermont, 1095, according to Fulcher of Chartres» Internet Medieval History Sourcebook, accessed November 30. 2016.
URL:https://web.mit.edu/aorlando/www/SaintJohnCHI/Church%20History%20Readings/Urban%20II%20on%20First%20Crusade.pdf (дата звернення 14.11.2023).
10. Gesta Francorum Deventer januari 2016. 298p.
URL:https://bibliothecaclassica.nl/wp-content/uploads/2021/12/GESTA-FRANCORUM-versie-2.pdf (дата звернення 19.04.2024).
11. Jan D. Banderia Prutenorum. 1448.
URL:https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/239181/edition/227556/content (дата звернення 17.08.2024).
12. Kronika wielkopolska. Krakow. 2010.
URL:https://publio.pl/files/samples/b2/e3/86/49446/kronika_wielkopolska_demo.pdf (дата звернення 17.09.2024).
13. Libellus ad Armenios. 1341.
URL:https://www.vatican.va/content/benedictus-xii/la/documents/epistula-cum-dudum-1-aug-1341.html (дата звернення 19.07.2024).
14. Liber Ad Milites Templi De Laude Novae Militiae.
URL:https://www.scribd.com/document/632475726/S-Bernard-of-Clairvaux-Liber-Ad-Milites-Templi-De-Laude-Novae-Militiae (дата звернення 16.07.2024).
15. Medieval Sourcebook: Urban II (1088-1099): Speech at Council of Clermont, 1095 Six Versions of the Speech.
URL:http://www.fordham.edu/halsall/source/urban2-5vers.html (дата звернення 15.01.2024)

16. Odo of Deuil. De Profectione Ludovici VII in Orientem. the Journey of Louis VII to the East. URL:<https://dokumen.pub/odo-of-deuil-de-profectione-ludovici-vii-in-orientem-the-journey-of-louis-vii-to-the-east-9780231880602.html> (дата звернення 14.11.2024).
17. Omne Datum Optimum. 1139. URL:https://la.wikisource.org/wiki/Omne_Datum_Optimum (дата звернення 12.07.2024).
18. Petrus de Dusburgk. Chronica Terrae Prussiae URL:<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/28327861.2010.12220260> (дата звернення 14.11.2024).
19. Statuta hospitalis Hierusalem 1586. URL:https://archive.org/details/bub_gb_VRpZAAAcAAJ/page/n5/mode/2up (дата звернення 15.12.2023).
20. Succession Venerabilem. 1202. URL:<https://www.scribd.com/document/698928962/p1> (дата звернення 16.07.2024).
21. The Catholic Encyclopedia. 15 vols. Edited by Charles G. Herbermann, et al. New York. The Gilmary Society. 1913. 545 - 546 P. URL:https://en.wikisource.org/wiki/Page:Catholic_Encyclopedia,_volume_15.djvu/607 (дата звернення 15.12.2023).
22. William of Tire. Chronica Regni Hierosolymitani. Oeniponti : Libraria Academica Wagneriana. 1893. 678 P. URL:<https://archive.org/details/registaregnihier00rhuoft/page/n3/mode/2up> (дата звернення 14.01.2024).

Література

23. Aachen A. Historia Hierosolymitana. 1459. URL:https://archive.org/details/lewis_e_138/page/n155/mode/2up (дата звернення 19.10.2023).

24. Altan E. Lani Dogulu Tarin Yazari Willermus Turensus in (1130 – 1185) Historiansi ve Zeyilleri. 2015. 85-94 P. URL:<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/226147> (дата звернення 12.12.2023).
25. Altan E. Tamplier ve Hospetalier. 2002. 87- 96 P. URL:<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/977847> (дата звернення 12.12.2023).
26. Anthony L. The Hospitaller state on Rhodes and its Western Provinces, 1306-1462. Ashgate. 1999. 45 – 95 P. URL: http://opac.regesta-imperii.de/lang_en/anzeige.php?sammelwerk=Luttrell%2C+The+Hospitaller+state+on+Rhodes (дата звернення 18.02.2024).
27. Anthony L. The Spiritual Life of the Hospitallers of Rhodes. Routledge. 1991. 129-164 P. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003556640-9/spiritual-life-hospitallers-rhodes-anthony-luttrell?context=ubx&refId=43b41177-8225-4119-a51f-9732b5ec2524> (дата звернення 18.02.2024).
28. Asbridge T. The Crusades: The War For The Holy Land. London: Simon & Schusterю 2010. 784 P. URL:<https://archive.org/details/crusadesauthorit0000asbr/page/n9/mode/2up> (дата звернення 20.02.2024).
29. Augustine S. Concerning the City of God Against the Pagans. Translated by Henry Bettenson. New York: Penguin Books USA. 1984. 1097 P. URL:https://archive.org/details/cityofgodagainst0000augu_p2b5/page/n9/mode/2up (дата звернення 19.12.2023).
30. Aziz A. Crusade, Commerce, and Culture. Bloomington, IN: Indiana University Press. 1962. 280 P. URL:<https://archive.org/details/dli.ernet.153238/page/91/mode/2up> (дата звернення 15.12.2023).

31. Barber M. The New Knighthood: A History of the Order of the Temple. Cambridge. Cambridge University Press. 1994. 441 P. URL:<https://archive.org/details/newknighthoodhis0000barb/page/n9/mode/2up> (дата звернення 19.12.2023)
32. Barber M., Bate K. The Templars: Selected Sources. Manchester University Press. 2002. 368 P. URL:<https://archive.org/details/templarsselected00unse> (дата звернення 14.06.2024)
33. Barber, M. The Trial of the Templars, Cambridge: Cambridge University Press, 1978. 8.-13 P. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/trial-of-the-templars/3CEF95FD22DD129F4B4BFE3A6D5074D8> (дата звернення 19.12.2023)
34. Blaydes L., Chanery E. The Feudal Revolution and Europe's Rise: Political Divergence of the Christian West and the Muslim World before 1500 CE. American Political Science Review. Vol. 107. 2013 19 p. URL:<https://scholar.harvard.edu/files/chaney/files/feudalrevolutionfinal.pdf> (дата звернення 09.08.2024).
35. Bunga R. Sejarah Pemikiran Dan Peradaban Islam. Yogyakarta. 2018. P. 2-4. URL:http://digilib.iainpalangkaraya.ac.id/1410/1/Sejarah%20Pemikiran%20dan%20Peradaban%20Islam_UNESCO_HVS.pdf (дата звернення 16.12.2023).
36. Calvin J. Institutio christianae religionis. Excudebat Thomas Vautrollerius Typographus 1576. 933 P. URL:https://archive.org/details/bim_early-english-books-1475-1640_institutio-christianae-r_calvin-jean_1576 (дата звернення 14.06.2024).
37. Carole H. Perang Salib, Sudut Pandang Islam. Jakarta: Serambi Ilmu Semesta 2005. 808 p. URL:http://103.44.149.34/elib/assets/buku/Perang_Salib_Sudut_Pandang_Islam.pdf (дата звернення 18.08.2024).

38. Cheetham N. Keepers of the Keys: A History of the Popes from St. Peter to John Paul II. New York: Charles Scribner's Sons, 1983. 340 P. URL:<https://archive.org/details/keepersofkeys00sirn/page/n9/mode/2up> (дата звернення 20.12.2023).
39. Chrissis N. The City and the Cross: the image of Constantinople and the Latin empire in thirteenthcentury papal crusading rhetoric. Byzantine and Modern Greek Studies 36, no. 1. 2012. P. 20-37. URL:http://opac.regesta-imperii.de/lang_de/anzeige.php?pk=1700516 (дата звернення 14.11.2023).
40. Christiansen E. The Northern Crusades: Second Edition. Penguin Books. 1998. 320 P. URL:file:///D:/%D0%A1%D0%BA%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BE%20%D0%B7%20%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B0/superuser,+ABS41_1375-8252-1-PB_Almonaitis_v4_PDF-A.pdf (дата звернення 11.12.2023)
41. Christopher Tyerman C. God's War: A New History of the Crusades. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press. 2009. 1040 P. URL:<https://archive.org/details/godswarnewhistor0000tyer> (дата звернення 14.01.2024)
42. Clairvaux B. Payens H. The Primitive Rule of the Templars. Create Space Independent Publishing Platform. 2014. 46 P. URL:<https://sourcebooks.fordham.edu/source/templars-primitiverule.asp> (дата звернення 16.01.2024)
43. Clausewitz C. On War. Edited and translated by Michael Howard and Peter Paret. Princeton, NJ: Princeton University Press. 1989. 732 P. URL:<https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2019/04/on-war.pdf> (дата звернення 16.11.2023)
44. Cole Penny J. The Preaching of the Crusades to the Holy Land, 1095-1270. Cambridge. The Medieval Academy of America. 1991. P. 3-15. URL:<https://archive.org/details/preachingofcrusa0000cole> (дата звернення 19.12.2023).

45. Contamine P. War in the Middle Ages. Translated by Michael Jones. Oxford, UK: Basil Blackwell Publisher. 1984. 428 P. URL: https://www.thriftbooks.com/w/war-in-the-middle-ages_philippe-contamine/347952/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=pmax_uk_low&utm_adgroup=&utm_term=&utm_content=&gad_source=1&gclid=Cj0KCQiAo5u6BhDJARIsAAVoDWvxyXdkKFVEp2mxBOfcfY4BeIkChcBwLDQ6EqqT8KehNRtcy_pFHjAaAlqVEALw_wcB#edition=3819301&idq=5758186 (дата звернення 15.08.2024).
46. Corbett J. The Papacy: A Brief History. D. Van Nostrand Company. 1956. 192 P. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Papacy.html?id=ytMNAQAAMA-AJ&redir_esc=y (дата звернення 15.08.2024).
47. Delisle L. and E. Berger, Recueil des Actes de Henri II, roi d'Angleterre et duc de Normandie, Tom II. 280-285 P. URL: <https://aibl.fr/collections/recueil-des-actes-dhenri-ii-roi-dangleterre-et-duc-de-normandie-concernant-les-provinces-francaises-et-les-affaires-de-france-2/> (дата звернення 17.09.2024).
48. Duffy E. Saints and Sinners: A History of the Popes. Yale University Press, 1997. 104-105. URL: <https://archive.org/details/00book1593273669/page/n7/mode/2up> (дата звернення 17.12.2023).
49. Duggan A. The Story of the Crusades: 1097-1291. New York: Pantheon Books. 1964. 263 P. URL: <https://archive.org/details/storyofcrusades00dugg> (дата звернення 15.12.2023).
50. Edelman M. The Symbolic Uses of Politics. University of Illinois Press. 1985. 129.-133 P. URL: <https://archive.org/details/symbolicusesofpo00edel> (дата звернення 19.12.2023)

51. Favreau-Lilie M. The Military Orders and the Escape of the Christian Population from the Holy Land in 1291. *Journal of Medieval History*. 1993. 218-219 P. URL: <https://www.scribd.com/document/510663275/New-Studies-in-Medieval-History-Alan-Forey-auth-The-Military-Orders-From-the-Twelfth-to-the-Early-Fourteenth-Centuries-Palgrave-Macmillan-UK> (дата звернення 17.09.2024).
52. Gabrieli. F. Arab historians of the Crusades. London, Routledge & K. Paul. 1984. Berkeley, University of California Press. 362 P. URL: <https://archive.org/details/arabhistoriansof0000gabr/page/n9/mode/2up> (дата звернення 18.12.2023).
53. Geis J. Geschichte der Kreuzzüge. Reclam. 2017. 25 P. URL: <https://www.reclam.de/data/media/978-3-15-017092-2.pdf> (дата звернення 19.04.2024).
54. Gibbon E. The History of the Decline and Fall of the Roman Empire. 1996. 2981 p. URL: <https://www.ccel.org/ccel/g/gibbon/decline/cache/decline.pdf> (дата звернення 14.08.2024).
55. Haag M. The Templars: History and Myth. London: Profile Books Limited. 2009. 384 p. URL: <https://archive.org/details/templarshistorym0000haag> (дата звернення 19.10.2023).
56. Halsall M. Medieval Sourcebook: Urban II: Speech at Council of Clermont, 1095, according to Fulcher of Chartres. Fulcher de Chartres. Thatcher. 1996. 1-6 P. URL: <https://web.mit.edu/aorlando/www/SaintJohnCHI/Church%20History%20Readings/Urban%20II%20on%20First%20Crusade.pdf> (дата звернення 14.11.2023).
57. Hamilton B. The Leper King and His Heirs: Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem. Cambridge: Cambridge University Press. 2000. 315 P. URL: <https://oceanofpdf.com/authors/bernard-hamilton/pdf-the->

leper-king-and-his-heirs-baldwin-iv-and-the-crusader-kingdom-of-jerusalem-download/ (дата звернення 18.01.2024).

58. Hicolla D. Knights Hospitallers. Osprey. URL:https://pub.deadnet.se/Books_and_manuals_on_various_stuff/World%20History/Crusades%20and%20Islamic%20Armies/Osprey%20-%20Warrior%20041%20-%20Knight%20Hospitaller%20%28Vol%202%29.pdf (дата звернення 26.01.2024)

59. Housley N. *Knighthoods of Christ: Essays on the History of the Crusades and the Knights Templar*, Presented to Malcolm Barber. Routledge. 2007. 280 P. URL:<https://www.mgh-bibliothek.de/dokumente/a/a147191.pdf> (дата звернення 19.01.2024).

60. Housley N. *Fighting for the Cross: Crusading to the Holy Land*, Yale University Press. 2008. 376 P. URL:<https://www.proquest.com/docview/212682279?sourcetype=Scholarly%20Journals> (дата звернення 19.01.2024).

61. Housley. *Contesting the Crusades*. Wiley-Blackwell; 1st edition. 2006. 216 P. URL:<https://archive.org/details/housley-contesting-the-crusades> (дата звернення 12.11.2023)

62. Iben Fonnesberg-Schmidt and Jotischky A. *Pope Eugenius III (1145-1153)* Amsterdam University Press. 2018. 400 P. URL:https://assets.ctfassets.net/4wrp2um278k7/7Eg2ycOyic6Y68mS6kyU0M/25d430f435721b4afa167c331c75a9f3/9789048537204_ToC___Intro.pdf (дата звернення 29.07.2024).

63. Ibn al-Qalanisi. *The History of Damascus*. Leyden. 1908. 815 P. URL:<https://archive.org/details/qalanisi-history-of-damascus/page/n1/mode/2up> (дата звернення 15.12.2023).

64. James H. Robinson, *Readings in European History: A Collection of Extracts from the Sources Chosen with the Purpose of Illustrating the Progress of Culture in Western Europe Since the German Invasions*, vol. 1.

Rockville, MD: Wildside Press. 2012. P.588.,
URL:https://archive.org/details/readingsineurop03robigoog/page/180/mode/2up (дата звернення 15.12.2023)

65. John E. The Popes, A Concise Biographical History Vol. I. New York: Hawthorn Books, Inc., 1964. 496 P.
URL:https://archive.org/details/historyofpopesfr29past (дата звернення 18.11.2024).

66. Kervran Y. La Règle du Temple USA. California 140 P.
URL:https://www.1186-583.org/IMG/pdf/regle_du_temple_v2.0.pdf (дата звернення 16.01.2024).

67. Kollias E. The City of Rhodes and the Palace of the Grand Master, Athens, Ministry of Culture Archeological Receipts Fund, 1988, 85-104 P. *URL: https://archive.org/details/the-medieval-city-of-rhodes-and-the-palace-of-the-grand-master-e.-kollias/page/n41/mode/2up* (дата звернення 11.12.2023)

68. Kollias E. The Knights of Rhodes - The Palace and the City. Ekdotike Athenon. 2005. 176 P.
URL:https://archive.org/details/knightsofrhodesp0000koll (дата звернення 10.12.2023).

69. Lannin W.H. A Historic Review of the Order of the Knights Hospitallers. Legare Street Press. 2022. 284 p.
URL:https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781846157530_A42902086/preview-9781846157530_A42902086.pdf (дата звернення 19.10.2023).

70. Leighton G. Terra matris: Crusading, the military orderds and sacred landscapes in the Baltic, 13-th – 14-th. Centuries. 2018. 86 – 90 P.
URL:https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/117900/1/2017leightongjphd.pdf (дата звернення 14.08.2024).

71. Lourie E. The Will of Alfonso I, King of Aragon and Navarre. Speculum. Volume 50. №4. 635 – 636 P. *URL:*

<https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.2307/2855471> (дата звернення 13.10.2023).

72. Malcolm B. Keithe B. The Templars. Manchester University Press. 2002. 125 – 285 P.
URL:https://books.google.com.ua/books?id=rhTT3M9uWe4C&pg=PA161&lpg=PA161&dq=Alfonso+I+of+Aragon,+%E2%80%9CThe+will+of+Alfonso+I,+King+of+Aragon+and+Navarre+(October+1131),%E2%80%9Din+The+Templars&source=bl&ots=MfEJ-yx6yb&sig=ACfU3U2ypN0KCYeiG0WO79JnQg_lm6OFRQ&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwj7y4Cs4JmEAxUt_rsIHevkCAEQ6AF6BAgIEAM#v=onepage&q=Alfonso%20I%20of%20Aragon%2C%20%E2%80%9CThe%20will%20of%20Alfonso%20I%2C%20King%20of%20Aragon%20and%20Navarre%20(October%201131)%2C%20%E2%80%9D%20in%20The%20Templars&f=false (дата звернення 16.01.2024).

73. Mayer H. The Crusades. London: Oxford University Press. 1972. 339 P.
URL:https://archive.org/details/crusades0000maye/page/n13/mode/2up (дата звернення 17.09.2024).

74. Mcsorley J. An Outline History Of The Church By Centuries From St Peter To Pius XII. Herder Book. 1944. 1084 P.
URL:https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.89253/page/n427/mode/2up (дата звернення 13.12.2023)

75. Michaud J. The History of the Crusades, vol. 1. London: G. Routledge, 2014. 270. P. *URL:https://www.gutenberg.org/ebooks/49104* (дата звернення 14.12.2023).

76. Mifsud A. Knights Hospitallers of the Venerable Tongue of England in Malta. Malta. 1914. P. 90-130.
URL:https://archive.org/details/MifsudAKnightsHospitallersOfTheVenerableTongueOfEnglandInMalta1914/page/n7/mode/2up (дата звернення 18.11.2023).

77. Newman S. The Real History behind the Templars. New York: The Berkley Publishing Group 2007 . 432 P. URL:<https://www.scribd.com/document/131864246/67993606-Newman-the-Real-History-Behind-the-Templars-2007> (дата звернення 15.01.2024).
78. Nicholson H. The Knights Hospitaller. Suffolk: The Boydell Press, 2006. 208 P. URL:https://books.google.com.ua/books/about/The_Knights_Hospitaller.html?id=oGppfVJMKjsC&redir_esc=y (дата звернення 15.01.2024).
79. Nicolle D. Teutonic Knight: 1190–1561. Osprey Publishing. 2007. 64 P. URL: https://mirageswar.com/uniform/474-teutonic_knight_11901561.html (дата звернення 15.08.2024).
80. Nisbet E. Treasury records of the Knights of St. John in Rhodes. Malta Historical Society. 1957. 1–10 P. URL:<https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/35117/1/Pages%20from%20Melita%20Historica%20Vol.2%20no.2%201957-4.pdf> (дата звернення 10.12.2023).
81. Oliver J. Thatcher, trans., Patrologia Latina in Source Book for Medieval History: Selected Documents Illustrating the History of the Middle Age. Forgotten Books. 2018. 642 P. URL:<https://oll.libertyfund.org/titles/mcneal-a-source-book-for-mediaeval-history-selected-documents> (дата звернення 15.11.2023)
82. Paghava I. The Book of Conquests Ilia State University. 2007. 156 P. URL: <https://numismatic-journal.com/index.php/journal/article/view/121> (дата звернення 05.08.2024).
83. Read P. The Templars, London: Weidenfeld & Nicolson. 1999. 93-105 P. URL:<https://archive.org/details/templars0001read> (дата звернення 19.01.2024).
84. Robert de Clari. Robert of Clari's account of the Fourth Crusade. De Re Militari. accessed November 30. 2016.

URL:<http://deremilitari.org/2014/01/robert-of-claris-account-of-the-fourth-crusade/> (дата звернення 14.11.2023).

85. Runciman S. A History of the Crusades, Vol. III: The Kingdom of Acre and the Later Crusades. Cambridge University Press, 1954, 542 P. URL:<https://archive.org/details/dli.ernet.502939/page/97/mode/2up> (дата звернення 31.11.2023).

86. Seward D. The Monks of War: The Military Religious Orders. Penguin Books. 416 P. URL:<https://archive.org/details/monksofwarmita0000sewa/page/n1/mode/2up> (дата звернення 12.12.2023).

87. Sweetenham C. Robert the Monk's History of the First Crusade - Historia Iherosolimitana. Aldershot: Ashgate. 2006. 262. P. 80-81. URL:<https://dokumen.pub/robert-the-monks-history-of-the-first-crusade-historia-iherosolimitana-9780754604716-0754604713.html> (дата звернення 11.11.2023)

88. Theodor H. Scriptores rerum Prussicarum: die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft. 1861, Dusb., 147-149 P. URL:https://archive.org/details/bub_gb_YX8OAAAYAAJ/page/170/mode/2up (дата звернення 26.01.2024).

89. Thorau A. The Lion of Egypt: Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century. London 1987. 174-175 P. URL:<https://archive.org/details/lionofegyptsulta0000thor> (дата звернення 15.12.2023).

90. Tierney B. Western Europe in the Middle Ages: 300-1475. New York: Alfred A. Knopf, Inc., 1978. 648 P. URL:<https://archive.org/details/westerneuropeinm0000tier/page/n9/mode/2up> (дата звернення 18.12.2023)

91. Tyerman C. God's War: A New History of the Crusades. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press 2009 1040 P.

URL:<https://archive.org/details/godswarnewhistor0000tyer> (дата звернення 14.01.2024).

92. Urban W. Teutonic Knights: A Military History Greenhill Books/Lionel Leventhal. 2002. 288 P. URL:https://books.google.com.ua/books/about/The_Teutonic_Knights.html?id=gwlHPgAACAAJ&redir_esc=y (дата звернення 15.12.2023).

93. Wasserman. J. The Templars and the Assassins: The Militia of Heaven. Rochester: Inner Traditions International 2001 . 320 P. URL:https://books.google.com.ua/books?id=c10oDwAAQBAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення 14.01.2024).

94. William of Tyre, Historian of the Latin East Cambringe. 423-424 P. URL:<https://www.calameo.com/books/0002350341aa6f8e86d97> (дата звернення 17.01.2024).

95. William U. The Teutonic Knights a Military History. Greenhill Books. Lionel Leventhal. 2002. 288 p. URL:<https://archive.org/details/teutonicknightsm0000urba/page/2/mode/2up> (дата звернення 19.10.2023).

96. Zenon H. Die Spiritualität der Ritterorden im Mittelalter. Torun. 1993. 75-79 P. URL:http://opac.regesta-imperii.de/lang_de/anzeige.php?sammelwerk=Die+Spiritualit%C3%A4t+der+Ritterorden+im+Mittelalter (дата звернення 18.02.2024).

97. Вощук М. Фонт Марта. Коломан Книжник, Король Угорщини. Івано-Франківськ «Сегед» 2001. 110 - 112 ст. URL:https://shron3.chtyvo.org.ua/Voloschuk_Myrosлав/Retsenziia_na_Font_Marta_Koloman_the_Learned_king_of_Hungary__Szeged_2001__110.pdf? (дата звернення 14.10.2024).

98. Головка О. Хрестоносці у Пруській Прибалтиці (20-ті – 30-ті роки XIII ст.. Київ. 2011. 1-16 ст. URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Holovko_Oleksandr/Khrestonosti_u_prusski_i_Prybaltytsi_20-ti__30-ti_roky_KhIII_st.pdf? (дата звернення 15.10.2024).

99. Дашкевич. Я Україна на перехресті світів: релігієзнавчі й соціокультурні студії. Інститут Української Археографії та Джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Львів 2016. 648 с.
URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Dashkevych_Yaroslav/Ukraine_na_perekhrest_i_svitiv_relihiieznnavchi_i_sotsiokulturni_studii.pdf (дата звернення 14.10.2024).
100. Забазюк Д.Є. Хрестоносний рух Середньовіччя: політико-правовий вимір. Львів «СПЛОМ» 2020. 428 с.
URL:<https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3874/1/%D0%A5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%80%D1%83%D1%85%20%D0%97%D0%B0%D0%B1%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%BA.pdf> (дата звернення 19.10.2024).
101. Олійник А. Особливості створення та трансформування духовно-лицарського оредну Святого Лазаря. *Наукові праці студентів історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / [редкол.: О.М. Федьков (гол.), О.Б. Комарніцький (відп. ред.), О.В. Віннічук та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2023. Вип. 20. Ч. 2. С. 36-40.
102. Олійник А. Фіктивна загибель Оредну Тамлпієрів у кінці XIII – початку XIV ст. *Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 18. С. 71 – 75.
103. Русина О. Студії з історії Києва та Київської землі. Київ. 2005. 348 с.
URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Rusyna_Olena/Studii_z_istorii_Kyieva_ta_kyivskoi_zemli.pdf? (дата звернення 14.10.2024).

104. Толочко О.П. Толочко П.П. Київська Русь. Том 4. Альтернативи. Київ. 1998. 345 с. *URL:*<http://history.org.ua/LiberUA/966-7217-50-7/966-7217-50-7.pdf> (дата звернення 14.10.2024).

105. Черкас Б. Степовий щит Литви. Українське військо Гедиміновичів XIV – XVI ст.. Київ «Темпора». 2011. 147 с. *URL:*https://shron1.chtyvo.org.ua/Cherkas_Borys/Stepovyi_schyt_Lytsky_Ukrainske_viisko_Hedymynovychiv_XIV_XVI_st.pdf? (дата звернення 11.10.2024).